

Caert Thresoor

Een dolmen met graffiti
door kartografen en
tekenaars bij Poitiers

Cornelis van Beughem,
een vergeten randfiguur
van de Amsterdamse
kartografie

De naam van de zee
tussen Korea en Japan

2012 - 21

Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie

Inhoud

- 35 Peter van der Krogt
De Pierre levée bij Poitiers: Een dolmen met graffiti door kartografen en tekenaars
- 39 Peter H. Meurer
Cornelis van Beughem, een vergeten randfiguur van de Amsterdamse kartografie
- 47 Ferjan Ormelting
De naam van de zee tussen Korea en Japan
- 55 **Varia Cartographica**
- 58 **Kaartencollecties in Nederland**
- 60 **Besprekingen**
- 62 **Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven**

Afbeelding omslag:

Het middengedeelte van de Atlantische Oceaan. Blad 7 uit de 'Atlas van de Wereld' (collectie Maritiem Museum Rotterdam, inventarisnummer Atlas 51).

CAERT-THRESOOR

Een uitgave van de Barent Langenesstichting

Redactie

Dr Henk Deys, Capt. Hans Kok, drs Sjoerd de Meer, dr Ferjan Ormelting, drs Martijn Storms, Gijs Boink, Erik Walsmit, drs Marleen Smit.
Correctie summaries: Francis Herbert (Londen).

Internet

<http://www.caert-thresoor.nl> (inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs).

Secretariaat

G.G.J. Boink, p/a Nationaal Archief, Postbus 90520, 2595 LN Den Haag.
E-mail: redactie@caert-thresoor.nl

Barent Langenesstichting

Secr.: J.D.A. Kok, Poelwaai 15, 2162 HA Lisse
ABN Amro te Lisse - rek.nr.: 53.33.43.798

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 27,00; België € 30,00; Europa (zonder België) € 36,00; buiten Europa € 40,00. Losse nummers € 8,00.

Betaling EU-landen middels bankoverschrijving.

Overige landen d.m.v. Visa of Mastercard.

Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor, Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-444667, fax 0172-440209, e-mail: info@drukkerij-vis.nl
Postbank 5253901, IBAN: NL02PSTB 0005253901, SWIFT/BIC: PSTBNL21

ISSN 0167-4994

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Op aanvraag.

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

De redactie dankt de onderstaande **Vrienden** van **Caert-Thresoor**

M. Ostermann, Monnickendam

H. Kok, Lisse

A. de Zeeuw, Zutphen

D. de Pagter, Telluride, USA

Peter van der Krogt, Delft

Bubb Kuyper Auctions, Haarlem, www.bubbkuyper.com

Leen Helmink, Amersfoort, www.helmink.com

Iris Antique Globes and Maps and Restoration-Workshop
Paul Peters, Eerbeek, www.irisglobes.nl

Steef Lemmers, Lisse

H.J. Verhoeff, Wassenaar

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342

Bezoek op afspraak.

Ongeveer een kilometer ten oosten van Poitiers staat een dolmen,¹ of hunebed zoals we deze bouwwerken uit de steentijd in het Nederlands noemen. Een grote kalkstenen megaliet is geplaatst op enkele kleinere stenen, vandaar de naam 'Pierre levée' (Verhoogde Steen). Op de steen, die inmiddels gebroken is, staan diverse namen ingekrast. Vroeger hebben er meer namen op gestaan, waaronder die van een aantal bekende zestiende-eeuwse kartografen en tekenaars.

De steen was bron voor diverse legenden. De lokale heilige Sint-Radegonde zou de steen op haar hoofd gedragen hebben. Als je onder de steen door ging kon je de afdruk van het hoofd van de heilige zien. De kleinere stenen, waarop de grote steen rust, zou Radegonde in haar schort hebben meegenomen.²

In de middeleeuwen werd Sint-Radegonde bij de steen vereerd (tot in de negentiende eeuw!) en vonden er jaarmarkten plaats. Voor de studenten van de Universiteit van Poitiers was de steen een uitgaansgelegenheid om er eens vrolijk te brassen. Dat laatste gebruikte de Franse schrijver François Rabelais (ca. 1494-1553) om de herkomst van de steen te verklaren. In zijn *Gargantua et Pantagruel* (Parijs, 1532), staat, in een vrije vertaling:³ 'Pantagruel kwam naar Poitiers om daar te studeren, en hij had er veel profijt van. Toen hij zag dat studenten af en toe vrije tijd hadden en niet wisten wat ze daarin moesten doen, sympathiseerde hij met hun benarde situatie. Op een dag sloeg hij een groot stuk uit een rots, genaamd Passelourdin, niet minder dan twaalf 'toises' in het vierkant en veertien 'pans' dik, en hij plaatste dat stuk stevig op vier⁴ pijlers in het midden van een veld, zodat die studenten, wanneer zij niet wisten wat ze moesten doen, zich konden vermaken door erop te klimmen,

Dr P.C.J. van der Krogt (1956),
hoofd van het historisch-
kartografisch onderzoekscloster
URU-Explokart, Faculteit
Geowetenschappen,
Universiteit Utrecht.

Peter van der Krogt

De Pierre levée bij Poitiers: Een dolmen met graffiti door kartografen en tekenaars

1. Hoefnagels prent van de Pierre levée bij Poitiers in de stedenatlas van Braun & Hogenberg (Gent: Antiquariaat Sanderus).

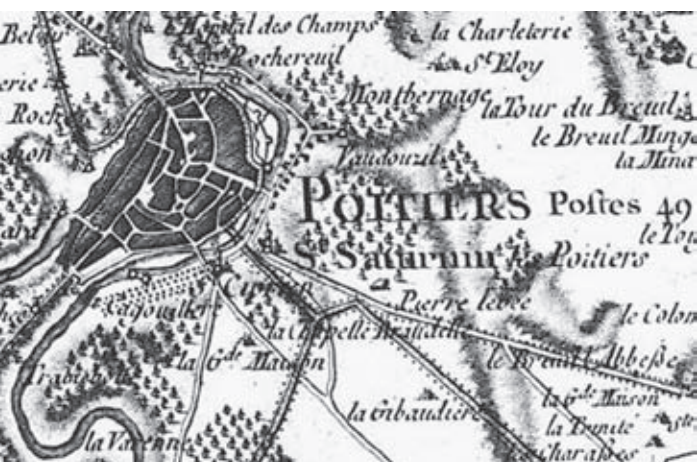
erop te picknicken met de gebruikelijke flessen, hammen en pannenkoeken, en door hun naam met een mes in de steen te snijden. Deze steen heet nu de Pierre levée (Verhoogde Steen). Ter nagedachtenis hieraan, wordt niemand ingeschreven aan de Universiteit van Poitiers, voordat hij uit de Fontaine Caballine van Crouelle gedronken heeft en de Pierre levée heeft beklommen.'

De Universiteit van Poitiers, gesticht in 1431, is een van de oudste van Frankrijk en werd in de zestiende eeuw beschouwd als de een na beste universiteit van Frankrijk. Alleen Parijs was beter. Het lijkt daarom vanzelfsprekend dat Poitiers uitgezocht werd als een van de bestemmingen in Frankrijk waar buitenlandse studenten naar toe gingen. De universiteit telde veel studenten uit Spanje, maar ook de Nederlanden en Duitsland waren vertegenwoordigd. In de *Histoire de l'université de Poitiers*, uitgegeven bij het 500-jarig bestaan in 1932, wordt als een belangrijke bron

voor het verblijf van studenten uit de Lage Landen de inscripties op de Pierre levée genoemd.⁵

Braun & Hogenberg

Behalve door studenten is de steen ook bezocht door 'toeristen', die ook hun naam erin krasten. De steen is het best bekend door de prent naar de tekening, die Joris Hoefnagel (1542-1600) tijdens zijn bezoek in 1561 ervan maakte: 'La pierre leuee demie lieue de Poitiers'. De prent staat samen met een profiel van Montlhéry onder het profiel van Poitiers in het vijfde deel van de stedenatlas van Braun & Hogenberg van ca. 1596.⁶ In de tekst op de achterzijde van de kaart, staat een korte beschrijving van de steen: 'In Poitiers, ongeveer een halve mijl in de richting van Bourges is langs de weg een enorme rots te zien, vierkant van vorm, en met een breedte van ongeveer veertien voet. De meeste reizigers schrijven

er hun namen op, als een herinnering. Er bestaan verschillende theorieën over deze steen, over waarom en hoe en door wie hij daarheen gebracht is, en waarvan: omdat al deze theorieën slechts aannames zijn, kunnen we er niet met zekerheid over berichten. Echter, velen denken dat hij uit de aarde opgerezen is, toen die bedekt was door water, en dat hij verhoogd is door de bewoners omdat hij zo uitzonderlijk is. Er is een distichon over: *Hic lapis ingentem superat gravitate Colossum Ponderis, & grandi sidera mole petit* (vrij vertaald: Deze steen overtreft de grote Colossus in gewicht, en reikt naar de sterren met zijn grote massa.)'

De herkomst van dit distichon is niet bekend. De oudste vermelding ervan is de tekst in Braun & Hogenberg.⁷ De bron daarvoor zal een eigen aantekening van Hoefnagel, Hogenberg of wellicht Braun geweest zijn. 'Hic lapis' (deze steen) zou kunnen betekenen dat de inscriptie op de steen zelf stond, maar gezien de formulering 'de eo distichon extat' (over dezelfde bestaat een distichon) - in de Franse vertaling 'de ceste pierre on a faict ces vers' nam Gaillard in 1836 aan dat de tekst niet *op* de steen stond en wellicht geschreven was om als bijschrift bij een afbeelding van de steen geschreven te worden, want, schreef hij, een inscriptie op de steen was onmogelijk, aangezien het oppervlak ruw is.⁸

Bezoek uit de Nederlanden

Op zijn tekening schetste Joris Hoefnagel ook diverse toeristen die op de steen klimmen, er van het uitzicht genieten en hun naam in de steen kerven. Ook

tekende hij een aantal namen, die hij op de steen had gelezen. Sommige zijn onleesbaar of slechts fragmentarisch leesbaar, wellicht de werkelijke situatie. Zijn eigen naam, en van een aantal andere bezoekers uit de Nederlanden zijn echter goed leesbaar.

In 1561 bezocht Joris Hoefnagel de steen, met zijn vrienden Robert van Haeften, Guillaume Mostart (uit Antwerpen, later koopman te Alkmaar)⁹ - en Jan van Bloemendaal uit Vianen, onder leiding van hun leraar Hubert Jansz. van Giffen (1534-1604) uit Buren in Gelderland.¹⁰ Op de tekening van de steen staan hun namen in kapitalen:

OBERTVS GYFANIVS BVRANVS

PAEDAGOGVS 1561

GEORGIVS HOVENAGLIVS A^o 1561

ROBERTVS VAN HAFTEN 1561

GVILHELMUS MOSTAERT 1561

IOANNES A BLÖMEDAEL 1561

In het Antwerpse archief bevindt zich een vrijgeleide van 18 augustus 1562 waarin de Antwerpse poorter Jean de la Haye opdracht kreeg om in Bourges bij Hubert Jansz. van Giffen een aantal studenten, zonen van Antwerpse kooplieden, op te halen en naar huis te begeleiden. Onder de met name genoemde studenten te Bourges zijn Hoefnagel, Van Haeften (niet Robert, maar François, zoon van Robert van Haeften) en Mostaert.¹¹ De groep heeft dus vanuit Bourges een uitstapje gemaakt naar Poitiers.

Het jaar ervoor had een andere groep kartografen de steen bezocht:

(aan de linkerzijde):

Franc. Hogenberg A^o 1560.

Abrahamus Ortelius

Mat. Quadus

(aan de rechterzijde):

Gerard[us] Mercat. A^o 1560.

Philippus Galleus A° 1560.

Johannes Sadeler

Het bezoek in 1560 aan Poitiers wordt niet vermeld in de brieven van Ortelius of Mercator. Deze tekening is de enige aanwijzing dat in 1560 een groep Nederlandse kaarttekenaars Poitiers heeft bezocht. Deze groep bestond uit Frans Hogenberg (1535-1590), Abraham Ortelius (1527-1598), Gerard Mercator (1512-1594), Filips Galle (1537-1612). Gezien de leeftijd moet de naam van Matthias Quad (1557-1613) later zijn toegevoegd, en wellicht ook die van Johannes Sadeler (1550-1600).

Hoewel de tekening in 1561 gemaakt is, staan er ook een paar latere data op, links met nauwelijks leesbare namen: 1562 ('Hieronym. Wierings'), 1569 ('Bartholm. Sprang'), 1570 ('Ow. Johannes') en 1577 (Henricus Goltz). Rechts staat heel duidelijk 'Georgius Braun Coloñ. 1580'. Het kan zijn dat Hoefnagel een keer is teruggeweest. Een andere mogelijkheid is dat hij, of de graveur Hogenberg, een aantal namen waaronder die van Braun mogelijk als eerbewijs dan wel op diens verzoek, heeft toegevoegd. De toevoeging van de namen van Quad en Sadeler is mogelijk ook als een soort 'eerbewijs' te zien.

Latere geschiedenis

In de jaren na de publicatie van Hoefnagels prent is de steen nog regelmatig als bezienswaardigheid genoemd in reisbeschrijvingen en geografische beschrijvingen.¹² De informatie lijkt in

4. De hoge zijde van de Pierre levée in 2011 (Foto: René van der Krogt).

5. De bovenzijde van de Pierre levée in 2011 (Foto: Peter van der Krogt).

de meeste gevallen gebaseerd op Braun & Hogenberg en/of Rabelais. Soms wordt de legende van Sint-Radegonde vermeld.¹³ Slechts een enkele keer wordt iets over de ingekerfde namen gezegd. Paulus Merula (1558-1607) noemt in zijn *Cosmographia* van 1605 het distichon en schrijft daarna:¹⁴ ‘Zeer vele reizigers kerven er hun namen in. Ik las onder anderen de erin geschreven [namen] Obertus Giffanius Buranus, Gerardus Mercator, Abrahamus Ortelius, Philippus Gallaeus, Georgius Braun Coloniensem, Gerardus Hovenagium.’ Sommige schrijvers meenden hieruit op te kunnen maken dat Merula zelf ook in Poitiers was en de steen zelf gezien heeft,¹⁵ maar ‘ik las’ (legi) kan ook betekenen dat hij de tekst op de prent gelezen heeft. In 1631 meldde Abraham Gölnitz slechts dat er namen op stonden, zonder een naam te noemen; hij gaat verder in op de legende over Sint Radegunde en citeert Braun & Hogenberg.¹⁶

In de eerste helft van de negentiende eeuw kreeg de dolmen aandacht als historisch monument, met name door activiteiten van de leden van de Société des Antiquaires de l'Ouest, de historische vereniging van Poitiers. In 1836 besteedde Nicias Gaillard aandacht aan de vermeldingen van Poitiers in geografische werken. Een van de door hem geciteerde werken was de *Atlas* van Gerard Mercator uit 1595. Vermoedelijk had hij een exemplaar van die atlas tot zijn beschikking waar het vijfde deel van Braun & Hogenberg was bijgebonden. De tekst over Poitiers, die hij beschrijft komt namelijk niet voor in Mercators *Atlas*, maar wel in Braun & Hogenberg. Hij gaat niet in op de namen, maar wel op het dis-

tichon, zoals hiervoor al besproken is. Het is de vraag of hij de steen zelf nauwkeurig onderzocht heeft.

Twee jaar later houdt Charles Mangon de la Lande, inspecteur van historische monumenten en oprichter van de Société des Antiquaires de l'Ouest, een lezing. Hij heeft de atlas van Braun & Hogenberg ontdekt in de bibliotheek van Aurillac en bespreekt de steen aan de hand daarvan en laat ook een reproductie van de gravure maken voor de *Mémoires*. Dat Nicias Gaillard twee jaar eerder dezelfde gravure besproken had was hem kennelijk onbekend, waarschijnlijk omdat Nicias Gaillard de tekst en gravure aan Mercator toeschreef. Ook Mangon heeft de steen niet zelf bestudeerd. Wanneer hij over de ingekerfde namen spreekt, vraagt hij zich af of ze nog leesbaar zouden zijn. Hij heeft het niet geverifieerd, zegt hij vervolgens.¹⁷ Een tekening van de Schots-Canadese tekenaar George Heriot uit 1820 laat zien dat de steen toen al gebroken was.¹⁸

Honderd jaar later wordt er in diverse artikelen in het *Bulletin de la Société préhistorique de France* over de steen geschreven, maar er wordt niets meer over de ingekerfde namen gezegd (Baudouin 1916; Rougé 1936, Baudouin 1937).

6. Een stukje van het oppervlak met een zichtbare inscriptie (Foto: Peter van der Krogt).

De steen is er tegenwoordig nog steeds. Hij staat op een klein grasveldje in een buitenwijk van Poitiers aan de Rue du Dolmen vlak bij de kruising met de Rue de la Pierre Levée. Je moet over een hekje klimmen om erbij te komen. Een stuk van de steen ligt op de grond, een tweede stuk staat schuin omhoog en rust op enkele kleinere stenen. Ondanks het feit dat beide straatnamen aan die steen ontleend zijn, staat er geen enkele informatie bij.

De namen van de kartografen waren al in het begin van de negentiende eeuw onleesbaar, zoals de prefect van het departement van de Vienne schreef aan Jean van Raemdonck omstreeks 1869.¹⁹ Nicias Gaillard schreef echter in 1837 dat er geen inscriptie op de ruwe steen heeft kunnen staan. Maar er staan wel degelijk namen in de steen, zoals ik zelf in september 2011 heb kunnen zien. De lokale historici in Poitiers gaan er thans van uit dat de namen op Hoefnagels

tekening fantasie zijn.²⁰ De argumenten daarvoor zijn dat er op Hoefnagels tekening uitsluitend namen van Vlamingen staan, dat er geen verder bewijs is van een bezoek van Ortelius c.s. aan Poitiers en dat de steen te hard is om er namen in te kerven. Vandaar ook dat het Office de Tourisme op zijn website beweert: 'Maar de nieuwsgierigen van vandaag zouden tevergeefs zoeken naar deze fijne sporen van het verleden [de ingekerfde namen, PvdK], die waarschijnlijk enkel in de vruchtbare verbeelding van de beroemde auteur hebben bestaan!' De huidige namen in de steen dateren waarschijnlijk uit de negentiende eeuw en tonen aan dat het gebruik om je naam in de steen te graveren niet zo lang geleden nog bestond - Hiernard beweert echter dat deze namen zijn aangebracht om het verhaal van Rabelais te staven.

Literatuur

- Averdunk, H., and J. Müller-Reinhard, *Gerhard Mercator und die Geographen unter seinen Nachkommen* (1914; reprint, Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum, 1969),
- Bangs, Jeremy, 1982. 'Book and Art Collection of the Low Countries in the Later Sixteenth Century: Evidence from Leiden' *The Sixteenth Century Journal* 13, No. 1 (Spring, 1982): 25-40.
- Baudouin, Marcel, 1916. Un dessin peu connu, original, et très ancien de la Pierre Levée de Poitiers. *Bulletin de la Société préhistorique de France* 13,3: 149-150.
- Baudouin, Marcel, 1937. A propos de la Pierre Levée de Poitiers. *Bulletin de la Société préhistorique de France* 34,1: 94-96.
- Boissonnade, Prosper [et al.] (red). 1932. *Histoire de l'université de Poitiers, passé et présent, 1432-1932*. Poitiers: Impr. moderne, 1932.
- Burger Jr., C.P. 1915. Een steen als literair-historisch document. *Het Boek* 4: 72-73.
- Esmangart, Charles, & Éloi Johanneau (1823), *Oeuvres de Rabelais*, t. 3: *La vie de Gargantua et de Pantagruel, Livre Second*. Parijs: Dalibon.
- Gaillard, Nicias. 1837. 'De quelques descriptions de Poitiers et du Poitou qu'on rencontre dans des ouvrages de géographie et des voyages publiés aux XVIe et XVIIe siècles.' *Mémoires de la Société des Antiquaires de l'Ouest* 2, 1836 (Poitiers: Saurin): 120-174.
- Gerritsen, W.P. 2003. Hoefnagel en Ortelius zwerend door Europa. *Omslag: Bulletin van de Universiteitsbibliotheek Leiden en het Scaliger Instituut* 2003, nr. 2: 5-8.
- Hiernard, Jean. 2006. 'Les Germani à l'université de Poitiers au temps de Rabelais,' in *Les grand jours de Rabelais en Poitou: Actes du colloque international de Poitiers (30 aout-1er septembre 2001)* (Travaux d'Humanisme et Renaissance 408, Etudes Rabelaisiennes 43). Genève: Droz.
- Un 'lieu de memoire' revisité: la Pierre leve de Poitiers: A propos d'un article récent' *Revue historique du Centre-Ouest* 3 (2004): 309-325.
- Krogt, Peter van der, 1998. 'The Elevated Stone of Poitiers.' Blz. 53-54 in: Ed. Marcel van den Broecke, Peter van der Krogt, en Peter Meurer (red.), *Abraham Ortelius and the First Atlas: Essays Commemorating the Quadricentennial of his Death, 1598-1998*. 't Goy-Houten: HES Publishers, 1998.
- Krogt, Peter van der, 2010. *Koeman's Atlantes Neerlandici; New Edition, Vol. IV: The Town Atlases, Braun & Hogenberg, Janssonius, Blaeu, De Wit, Mortier and others*. Houten; HES & De Graaf Publishers.
- Mangon de la Lande, Charles. 1839. Nouvelles observations relatives à la pierre levée de Poitiers. *Mémoires de la Société des Antiquaires de l'Ouest*, 1838 (Poitiers: Fradet, 1839): 90-94.
- Monballieu, A. 1980. 'Joris Hoefnagel bij Obertus Gyfanius te Orleans en te Bourges.' *Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen 1980*: 99-112
- Rougé J.M. 1936. La Pierre Levée de Poitiers. *Bulletin de la Société préhistorique française* 33, 12: 670-675.
- Thalès, Bernard. 1859. *Voyage dans la Vieille France... par Jodocus Sincerus* (Paris: Dentu).
- *Helaas heb ik niet kunnen raadplegen: Jean Hiernard, 'Un 'lieu de memoire' revisité: la Pierre levée de Poitiers: A propos d'un article récent' *Revue historique du Centre-Ouest* 3 (2004): 309-325.
9. Bangs 1982
10. Hiernard 2006, 254-255.
11. Monballieu 1980, 101-102, geeft een transcriptie van dit document. Voor aanvullende gegevens over Mostart, zie Bangs 1982.
12. Bijvoorbeeld: Jodocus Sincerus (Justus Zinzerling), *Itinerarium Gallicum* (Leiden: Jacobus du Creux, 1616), 155; Alcide de Saint-Maurice, *Le Guide fidèle des étrangers dans le voyage de France* (Paris 1672), 129-130; Paul Berkenmeyer, *Le curieux antiquaire* (Leiden: Pieter van der Aa, 1729), 79-80.
13. John Breval, *Remarks on several parts of Europe* (London: Lintot, 1738), blz. 253.
14. Gebruikt is een latere editie: Paulus Merula, *Cosmographiæ generalis libri tres* (Amsterdam: Henricus Hondius, 1621), blz. 399.
15. Thalès (1859) in zijn vertaling van Zinzerling (zie noot 12): 'La Pierre levée est couverte de noms des voyageurs. Mérula y a remarqué ceux de Gifanius Buranus, de Gérard Mercator, d'Abraham Ortelius' (blz. 153). Zinzerling zelf vermeldde Merula echter niet (edities van 1616, 1649 en 1655 zijn geraadpleegd), zodat deze zin door Thalès moet zijn toegevoegd.
16. Abraham Gölnitz, *Ulysses Belgico-Gallicus* (Leiden: Elsevier, 1631), blz. 293-294.
17. Mangon de la Lande 1839, 92.
18. Op 2 december 2008 geveild bij Waddington's in Toronto. Zie http://www.arcadja.com/auctions/en/heriot_george/artist/13306/
19. Geciteerd in: Averdunk & Müller-Reinhard 1914, 49-50.
20. Hiernard 2004, en e-mails van Jean Hiernard 29 april en 1 mei 2012.

Noten

1. In 1998 schreef ik over de huidige situatie van deze dolmen aan de hand van een vrij slechte krantenfoto die ik uit Poitiers toegezonden gekregen had. In september 2011 heb ik de dolmen zelf bezocht.
2. Office de Tourisme de Poitiers, Website <http://nl.poitiers-tourism.com/>
3. Esmangart & Johanneau 1823, 122-125.
4. Anderen spreken van vijf pijlers.
5. Boissonnade 1932, 73, 'des noms de consonance flamande ou germanique, tels que ceux de Hoogenberg, des Ortelius, des Georges Bruin sont gravés sur la Pierre-levée.'
6. Van der Krogt 2010, nr. 3430. Monthéry heb ik daar abusievelijk geïdentificeerd met Henrichemont. De originele tekening van het profiel van Poitiers is bewaard gebleven in de Albertina in Wenen, de tekening van de Pierre levée helaas niet.
7. In latere bronnen vind je het nog een enkele keer, zoals blijkt uit een zoekopdracht in Google Books.
8. Gaillard 1837, 129.

Summary

The 'Pierre levée' of Poitiers: a dolmen with graffiti by mapmakers and draughtsmen / Peter van der Krogt

About a kilometre east of Poitiers lies a dolmen, a large limestone megalith placed on some smaller stones, hence the name 'Pierre levée' ('Raised stone'). Students and travellers used to climb onto the stone and scratch their name into it. Among these 'tourists' were some famous sixteenth-century cartographers and draughtsmen, such as Hogenberg, Mercator, and Ortelius. The draughtsman Joris Hoefnagel visited Poitiers in 1561 when he and his companions inscribed their names in the stone, too, and Hoefnagel made a drawing of it. The drawing was later printed in the Braun & Hogenberg town atlas. On the stone, which broke into two pieces in the 18th century, various names are still legible; but those probably date from the 19th century. As was established during a visit in 2011, none of the earlier names is still discernable.

In de vakliteratuur staat de in Emmerik en Amsterdam werkzame boekhandelaar Cornelis van Beughem (1639-1719?) vooral bekend vanwege zijn betrokkenheid bij de incunabelenbibliografie. Zijn bibliografische belangstelling ging echter veel verder en strekte zich ook uit tot de kartografie. Bovendien heeft hij afstandstabellen ontworpen en gepubliceerd. We gaan hier in op deze tot nu toe weinig bekende werkzaamheden, en bovendien wordt geprobeerd de her en der verspreide gegevens over hem tot een lopende biografie te ordenen.

De wijd vertakte familie Van Beughem komt oorspronkelijk uit België.¹ De hier relevante familietak begint met de in Utrecht woonachtige Cornelis van Beughem (rond 1544-1625). Zijn zoon Daniël van Beughem (1590-1647) verhuisde naar Emmerik, waar hij in 1635 het burgerrecht verwierf.² Emmerik hoorde tot het Pruisische hertogdom Kleef, maar had desondanks een sterk Staatsgarnizoen en ook een grote hervormde gemeente. Daniël van Beughem had een opleiding als boekbinder gekregen, en daarnaast dreef hij een boekhandel; in het jaar 1645 staat hij ook een keer vermeld als uitgever. Hij woonde in Emmerik in de Steinstrasse naast het huis De Gouden Pauw. Daniël van Beughem trouwde op 8 februari 1637 met Sophia Stael uit Emmerik. Na zijn dood in 1647 hertrouwde ze op 7 september 1649 met Barthel Reinen (of Reenen), de conrector van de hervormde Latijnse school in Emmerik.

Cornelis van Beughem – een biografie

Als zoon van Daniël en Sophia van Beughem werd de Cornelis van Beughem, waar het in dit artikel over gaat, op 23 september 1639 in Emmerik

Cornelis van Beughem, een vergeten randfiguur van de Amsterdamse kartografie

geboren.³ Hij kreeg goed onderwijs van zijn stiefvader, wat zich weerspiegelt in zijn uitstekende latere kennis van het Latijn. Hij heeft geen universiteit bezocht maar een opleiding tot boekhandelaar gevolgd, waarschijnlijk in Amsterdam. In aansluiting daarop was hij in de sporen van zijn biologische vader in Emmerik als boekhandelaar werkzaam.

Op 15 april 1667 ging hij in Amsterdam in ondertrouw met Rebecca Jochems (20 april 1645- 18 april 1723), dochter van de al overleden Amsterdamse koopman Joost Jochems. Het paar trad op 3 mei 1667 in de Nieuwe Kerk in de echt, en bleef eerst in Amsterdam wonen. Op 10 mei 1667 legde Cornelis in Amsterdam de burgereed af (Kleerkoper-Van Stockum 1914-1916, 35). Hier werd op 1 januari 1668 ook de eerste dochter Anna Sophia geboren, die echter al na drie weken overleed.

Niet veel later is Cornelis met zijn vrouw weer naar zijn geboortestad teruggekeerd. In de doopregisters van de hervormde gemeente in Emmerik⁴ staan tien verdere kinderen vermeld: Sophia (1669), Daniël (1671), Anna (1673), Josua (1674), Rebecca (1676), Cornelis (1678), Johann Ferdinand (1680), Justinus (1681), Friedrich Wilhelm (1684) en Theodora (1686). Van Beughem dreef in Emmerik een boekhandel, in nauwe verbinding met Amsterdam. Twee van zijn zoons zouden later hetzelfde beroep kiezen:

– Daniël van Beughem (7 maart 1671 - 27 maart 1754) was zowel graveur, uitgever, drukker als boekhandelaar. Hij is uiterlijk in 1694 in Wezel komen wonen, waar zijn grafsteen nog in de St-Willibrordkerk is te zien (Stempel 1971, 44-45).

– Cornelis van Beughem (junior) (gebo-
ren 20 mei 1678). Hij vertrok in 1710 als
boekhandelaar naar Danzig (het hui-
dige Gdąnsk), waar hij in elk geval nog
tot 1736 vermeld wordt.⁵

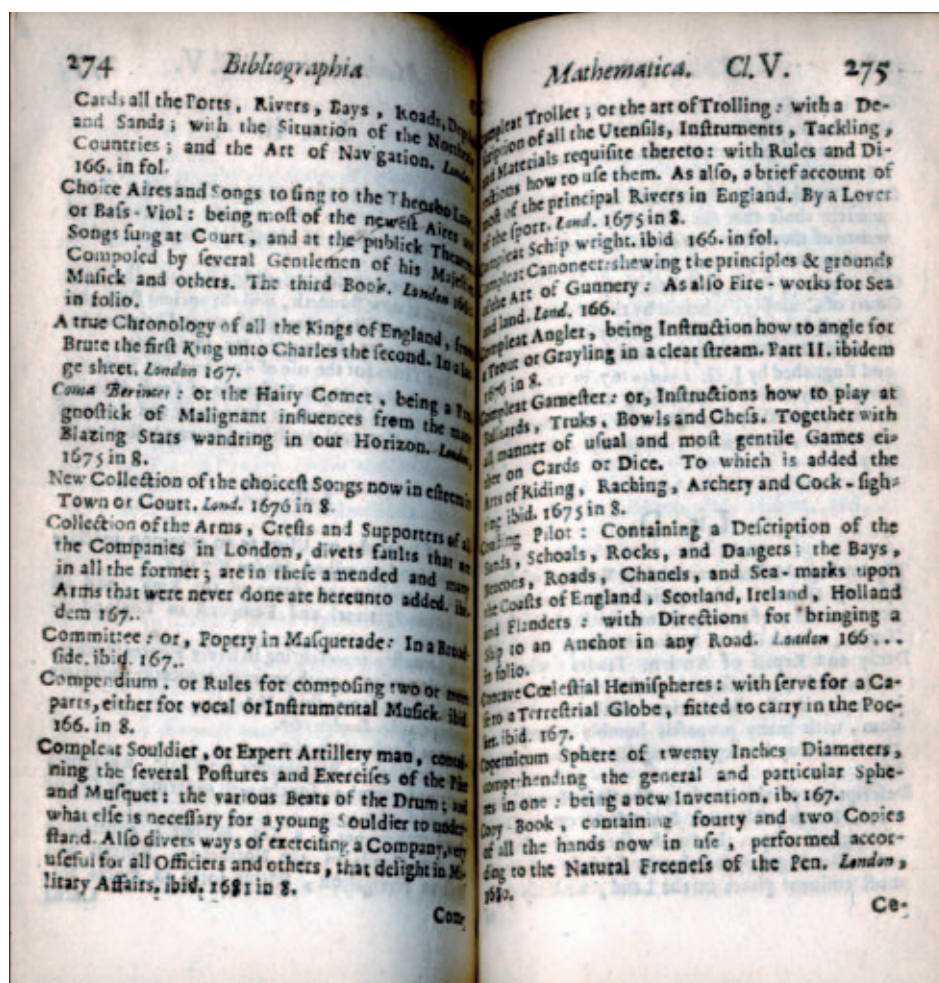
– Friedrich Wilhelm van Beughem
(1684-1726) werd koopman in Kleef;
zijn nakomelingen vormden de belang-
rijkste tak van de familie, waarin de
voornaam Cornelis (of Cornelius) van
generatie op generatie behouden bleef.

De boekhandelaar Cornelis van Beughem zelf was in Emmerik een man van aanzien. Hij was gedurende een lange periode lid van de gemeenteraad. In het jaar 1698 wordt hij nog vermeld als schepen (Dederich 1867, 490).

Een vroeg voorbeeld van zijn faam is een gebeurtenis die speelt tijdens de bezetting van Emmerik op 8 juni 1672 door de troepen van Lodewijk XIV tijdens diens veldtocht tegen de Republiek. Van Beughem hielp toen de Parijse theoloog Femundus Formatin als bemiddelaar en tolk bij een gesprek over godsdienstige zaken met de in Emmerik woonachtige doopsgezinden. Dat gesprek vond plaats op 17 juli 1672 in het huis van Van Beughem. Ondanks de geuite hoffelijke formaliteiten verkregen de doopsgezinden van de Fransen niet dezelfde rechten als de lutheranen en hervormden; ze werden zelfs met uitzetting bedreigd. Deze gebeurtenis is uitvoerig beschreven in het anti-Fransgezinde pamflet *'t verwerd Europa* (Amsterdam 1675), geschreven door de uit Emmerik afkomstige Pieter Valkenier (1641-1712), een jurist en diplomaat in dienst van de Staten-Generaal (Dederich 1867, 489-490).

Dr P.H. Meurer, is
onafhankelijk onderzoeker in
de historische kartografie.

1. Voorbeeld van een pagina uit de *Bibliographia mathematica*, met gegevens over Londense globes (UB Utrecht).

Maar ook Cornelis van Beughem zelf kon het tenslotte niet uithouden onder de Franse bezetting. Hij vluchtte met zijn gezin naar 's-Heerenberg, waar hij onderdak vond in de boerderij van Evert Poor. Daar vonden in 1679 vreemde gebeurtenissen plaats. Volgens verklaringen van getuigen was Van Beughem een ervaren wichelroedeloper, en had hij zijn gastheer van deze gave verteld. Met zijn tweeën zijn ze vervolgens in de ruïne van de burcht van Montferland gaan schatgraven. De aanspraken van de heren van 's-Heerenberg op de schat die daarbij zou zijn gevonden hebben de rechtspraak nog 20 jaar lang beziggehouden, maar de zaak werd tenslotte als dorpspraak afgedaan; bij hun opgravingen zou alleen een tufstenen muur zijn blootgelegd. Wel is het zo dat Evert Poor en zijn familieleden in de daarop volgende jaren aanzienlijke vastgoedaankopen hebben gedaan (Dederich 1867, 507-509).

De winst uit zijn aandeel in deze gebeurtenissen zou een verklaring kunnen vormen voor het feit dat Cornelis

van Beughem na zijn terugkeer naar Emmerik de tijd vond voor andere bezigheden naast de boekhandel. In 1680 begon zijn hieronder beschreven activiteit als uitgever, waarbij hij samenwerkte met uitgevers in Amsterdam: met het huis Janssonius van Waesberghe, met Abraham Wolfgang (1634-1694) en met Johann Wolters (1655/56-1715) (Van Eeghen vol.IV, 1967).

In de onderschriften van de opdrachten in zijn boeken beschrijft Van Beughem zichzelf als *Bibliopola Embricensis* (boekhandelaar te Emmerik) en in 1681 als *Urbis Embricensis tribunus plebis* (schepenvan de stad Emmerik). Daarna ondertekende opdrachten geven alleen nog maar zijn naam, zonder beroeps- of ambtsaanduidingen. De opdrachten waren ofwel gewijd aan Nederlandse geleerden, of aan leden van of bestuurders uit het huis Brandenburg. Deze dynastie verwerft in 1679 de volledige soevereiniteit over het hertogdom Kleef, en met hen heeft Van Beughem zich goed gearrangeerd. Een teken van zijn

sympathie vormen de doopnamen van zijn jongste kinderen, genoemd naar de Grote Keurvorst Friedrich Wilhelm (Markgraaf van Brandenburg 1620-1688) en diens vrouw Dorothea (1636-1689).

Over de laatste jaren van Cornelis van Beughem ontbreken bewijsstukken. Zijn laatste publicatie draagt de datum 1710. De in de literatuur verbreide opgave dat hij in 1710 ook gestorven zou zijn is onjuist. Nog in 1713 ondertekent hij in Utrecht een document, en in 1717 vierde hij met zijn vrouw hun gouden bruiloft.⁶ Voor 28 september 1719 wordt het overlijden van ene Mons. Van Beughem in Wezel in een akte vastgelegd, hetgeen op hem betrekking zou kunnen hebben.⁷ Aan de andere kant vermeldt een lijst van intekenaars op een Amsterdamse uitgave uit 1725 nog een *Cornelis van Beughem* (2 exemplaren) en *Van Beughem Junior* (8 exemplaren).⁸

Van Beughem als bibliograaf

In de loop der jaren heeft Van Beughem een netwerk van economische en wetenschappelijke contacten opgebouwd, waarover helaas weinig bekend is. Maar op die basis is een serie toonaangevende bibliografieën ontstaan, waardoor Van Beughem thans nog bekend is.⁹ Zijn grootste project vormt een serie van vijf vakbibliografieën die bij Janssonius van Waesberghe is verschenen: *Bibliographia juridica et politica novissima* (1680), *Bibliographia medica et physica novissima* (1681), *Bibliographia historica, chronologica & geographica novissima* (1685), *Bibliographia mathematica et artificiosa novissima* (1688), *Apparatus ad historiam literariam novissimam qui est Bibliographia eruditorum criticocuriosa* (5 delen, 1689-1710). Ze bevatten alle sedert 1651 verschenen titels in de gangbare Europese wetenschappelijke talen, geordend op auteursnaam. Afgezien van deze serie verscheen *La France scavante id est, Gallia erudita, critica et experimentalis novissima* (Amsterdam: Wolfgang, 1683), een bibliografie van de Franse literatuur verschenen tussen 1665 en 1681 op basis van het Parijse *Journal des Savants*. Daarop volgde de *Syllabus recens exploratorum in re medica, physica et chymica* (Amsterdam: Janssonius van Waesberghe, 1696), een vroeg voorbeeld van een bibliografie van tijdschriftartikelen.

Het belangrijkste werk van Van Beughem is de *Incunabula typographiae sive catalogus librorum scriptorumque proximis ab inventione typographiae annis, usque ad Annum Christi 1500 inclusive* (Amsterdam: Wolters, 1688). Het boek bevat de titels van een kleine 3.000 tot het jaar 1500 gedrukte boeken. Hoewel Cornelis van Beughem tegenwoordig niet meer geldt als de uitvinder van het begrip 'incunabel',¹⁰ heeft deze aanduiding toch door zijn *Incunabula typographicae* in de vaktaal ingang gevonden.

Kaarten in de Bibliotheca mathematica

Geografische literatuur zoals landbeschrijvingen of reisbeschrijvingen worden door Cornelis van Beughem al vermeld in de *Bibliotheca historica, chronologica et geographica* van 1685. Daarin zijn ook een aantal stadsatlassen opgenomen. Landkaarten worden vooral pas vanaf 1688 vermeld, in de *Bibliographia mathematica et artificiosa novissima*. Dat deel is opgedragen aan de geleerde Amsterdamse burgemeester Nicolaas Witsen (1641-1717). Qua inhoud dekt het een breed spectrum van de astronomie en chro-

nologie, via wiskunde, natuurkunde en architectuur tot aan de muziek en de kookkunst toe. Zoals ook voor de andere bibliografieën geldt, is het op basis van de gebezigde talen in zeven *classes* opgedeeld: I. Latijn, II. Frans, III. Spaans, IV. Italiaans, V. Engels, VI. Hoogduits en VII. Nederlands. Behalve kartografische standaardwerken vindt men hierin ook een groot aantal trouvailles. In de sectie met Latijnse boeken staan de dan courante atlassen vermeld: de *Uranometria* van Johannes Bayer (Augsburg 1654), van Andreas Cellarius de *Harmonia Macrocosmica* (1661), van Blaeu het *Theatrum urbium Italiae* en de *Geographica Blaviana*, van Janssonius de *Atlas Contractus* (1664), de *Atlas Maior in XI tomos distincta* (1676) en het *Theatrum urbium orbis universi* (1657), van Johannes Janssonius van Waesberghe de *Atlas seu Cosmographicae meditationes des fabrica mundi ... in forma minori* (1675), van Martinus Martini de *Atlas Sinensis* (1654) en het volledige werk van Giovanni Battista Nicolosi.

In het Franstalige gedeelte worden de atlassen vermeld van Pierre d'Avity, *Le monde ou la description generale des ses quatre parties* (Parijs 1660), van Hubert Jaillot, *Atlas nouveau* (Paris 1681) en van Allain Manesson Mallet, *Description de l'univers* (Parijs 1683). Van Nicolas Sanson wordt alleen maar de *Introduction a la geographie* (Paris 1681) genoemd. Interessant is een *Carte tres-exacte des lieux habitez par les S. Peres des deserts, et un abbrege de leurs vies qui sert de bordure a la carte* (Parijs 1679).

In de Spaanse sectie worden geen kaarten vermeld. De Italiaanse sectie noemt er slechts enkele, zoals *Il Regno di Candia* door Marco Boschini (Venetië 1651) en de *Arcano del Mare* van Robert Dudley (Florence 1661).

In tegenstelling daartoe wordt in de Engelse sectie veel kaartmateriaal genoemd, zoals de atlassen van John Speed (*Theatre of Empire of Great Britain, Prospect of the most famous Parts of the World, Epitome* (alle verschenen in Londen, 1675), van John Seller de *English Pilot* en de *Atlas minimus*, van Jan van Loon de *Atlas maritimus or the Sea Atlas* (Amsterdam 1677), van Janssonius-Pitt de *English Atlas* vols. I (Oxford 1680) en II (1681) en een anoniem *Book of Mapps, exactly describing Europe both the present as it now*

standeth and the ancient state thereof (Londen 167). Voorts wordt een aantal globes vermeld.

Dit zwaartepunt suggereert dat de boekhandelsactiviteiten van Cornelis van Beughem in de jaren 1670 met name op Engeland gericht waren. (Zie figuur 1)

In de Hoogduitse sectie vinden we onder andere Duitse uitgaves van de zakatlassen van Pierre Duval (Nürnberg 1678) en van Alain Manesson-Mallet (Frankfurt 1685).

Bovendien worden talrijke andere, thans minder bekende kleine geografisch-kartografische publicaties vermeld. Aan de Nederlandse sectie, tenslotte, ontbreekt erg veel. Wel staan de Nederlandse uitgaven van de atlassen van Blaeu, Colom, Doncker en Van Loon vermeld. Bij Janssonius van Waesberghe worden naast de wereldatlas nog zes *Paskaert-Boeckjes* genoemd. In de lijst staan echter slechts twee afzonderlijke items:

- *Een Europaes Pascaert op wassende Graden. Seer dienstigh voor Schippers en Stuerluyden, die om de Noord of Moscovien willen, als mede to cieraet om in Huysen op the bangen* (Amsterdam 1663).
- *Stadt London, waer in perfect aengewesen word, alles dat verbrant is, met een Mylschael om alles af te meten* (Amsterdam 1666).

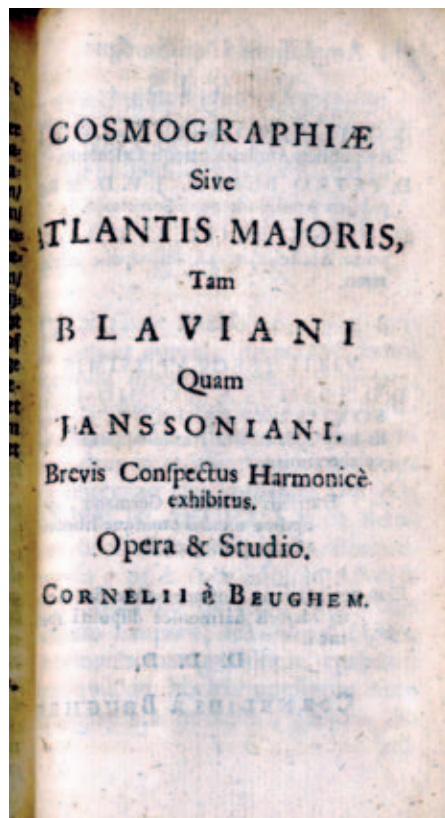
De hele Amsterdamse wandkaartenproductie ontbreekt.

De synopsis van de atlassen van Blaeu en Janssonius

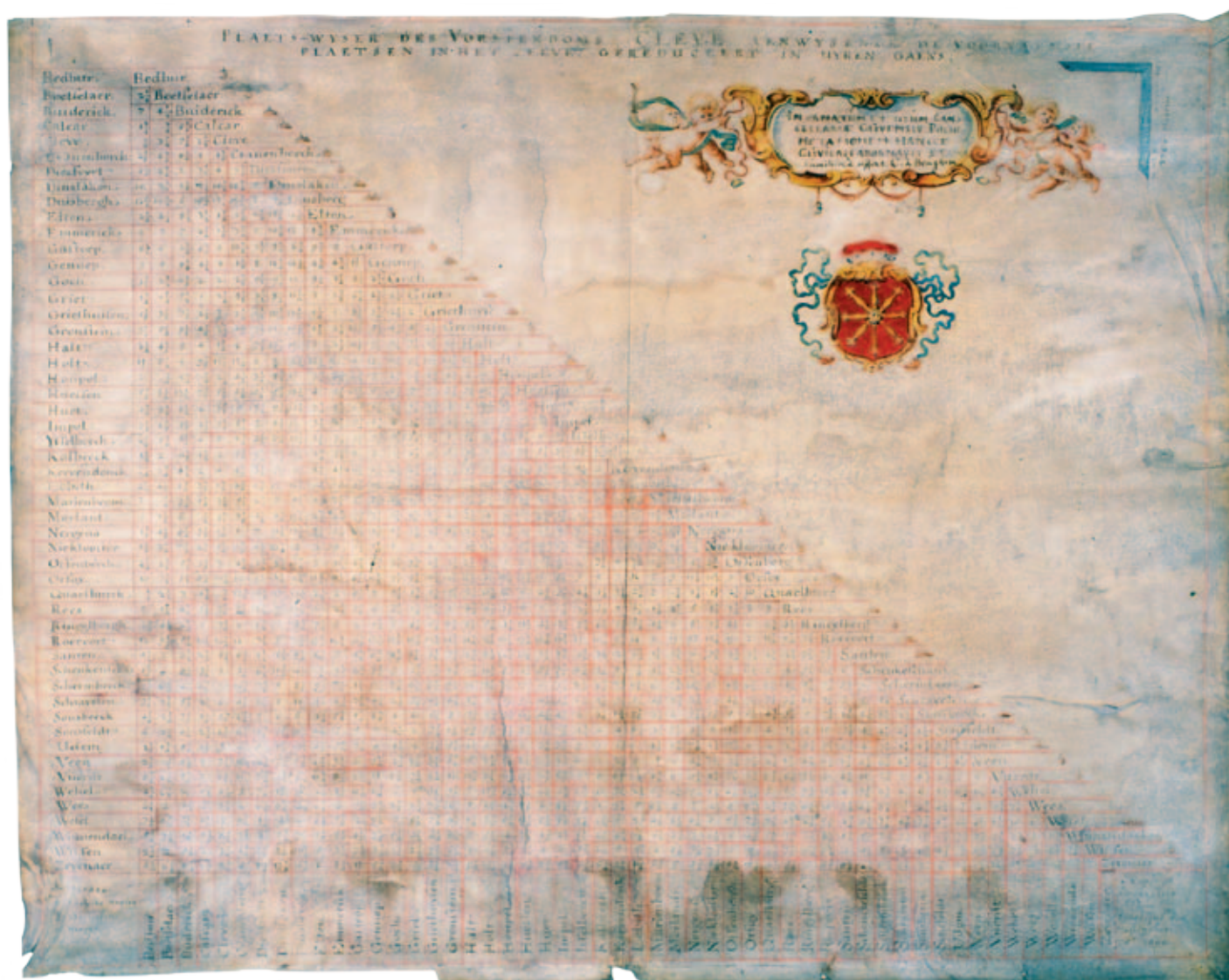
De *Bibliotheca mathematica* bevat een appendix getiteld *Cosmographiae sive Atlantis Majoris tam Blaviani quam Janssoniani brevis conspectus harmonice exhibitus*, waarin Cornelis van Beughem een vergelijkende lijst brengt van de kaarten die opgenomen zijn in de veeldelige atlassen *Geographia Blaviana* en *Atlas maior* van de uitgeverijen van Blaeu en van Janssonius. Dit overzicht is tot op vijf niveaus hiërarchisch gestructureerd, waarbij op het laagste niveau de afzonderlijke kaarten worden vermeld, voorafgegaan door de letter B of J. (Zie figuur 2)

Deze appendix is afzonderlijk opgedragen aan twee groepen:

- de opvolgers van Joan Blaeu (1596-1673), te weten Willem Blaeu (1635-1701), Pieter Blaeu (1637-1706) en Joan Blaeu junior (1650-1712);

2. Voorbeeld van een pagina uit de Blaeu-Janssonius synopsis (UB Utrecht).

3. Afstandstabel van het hertogdom Kleef. Handgetekend origineel uit 1690 (Stadtarchiv Kleve).

– de opvolgers van Joannes Janssonius (1588-1664) en Joannes van Waesberghe (1616/17-1681), te weten Joannes Janssonius van Waesberghe (1644-1705) in Amsterdam en Gilles Janssonius van Waesberghe (1646-1708) in Danzig (nu Gdansk).

In de tekst van de opdracht drukt Van Beughem zijn respect en dankbaarheid uit jegens Joannes Blaeuius en Joannes Janssonius Senior. Beiden hadden hem geïntroduceerd in het uitgeven van geografische boeken en met beiden had hij op intieme voet gestaan. Het is denkbaar dat hij in een van deze firma's zijn opleiding heeft gekregen. Deze goede betrekkingen hebben de tand des tijds doorstaan, want nog in 1731 verkoopt Cornelis van Beughem junior de boeken van het huis Janssonius van Waesberghe in Danzig (Van Eeghen vol.V, 1978, 100).

Met deze appendix geeft Cornelis van Beughem in zijn bibliografie een volledig overzicht van de foliokaarten. We moeten echter constateren dat voorbij wordt gegaan aan de productie van ettelijke andere Amsterdamse kartografische uitgeverijen. Namen als die van Allard, Danckerts, Van Keulen, Visscher en De Witt komen niet voor.

De Plaets-wyser van het hertogdom Kleef (met de hand getekend in 1690)

Het tweede gebied waarop Cornelis van Beughem als uitgever bezig was, en wel met grote hartstocht, vormen de driehoekige diagrammen waarop men makkelijk de afstand tussen twee plaatsen af kan lezen. In zijn eigen tijd noemde men deze afstandstabellen *Poliometria* (in het Latijn), *Meilenzeiger* (in het Duits) of in

het Nederlands *Stedenwyser*. Dit type diagrammen is in het laatste kwart van de zestiende eeuw in het zuiden van Duitsland ontstaan (Meurer 2001). Een eeuw lang werd het weinig toegepast, maar rond 1700 kwam het weer in de mode.

Aan deze wedergeboorte had Cornelis van Beughem een belangrijk aandeel. Hij begon ermee in 1690 toen hij in handschrift een afstandstabel voor het hertogdom Kleef vervaardigde. (Zie figuur 3)

– Zonder kader staat langs de bovenrand:

PLAETS-WYSER DES VORSTENDOMS CLEVE,
AENWYSENDE DE VOORNAEMSTE | PLAETSEN
IN HET SELVE, GEREDUCEERT IN UYREN GAENS.
Rechts daarnaast staat een winkelhaak met de tekst: WECH WYSER tot | 2704
Plaetsen.

– Boven rechts staat in een door twee putti vastgehouden rolwerkartouche (waaronder het wapen van het hertogdom Kleef): IN ORNATVM ET USUM CAN-

CELLARIAE CLIVENSIS POLIO- | METATIONEM [!]
 HANCCE | CLIVICAM ADORNATVM ET | *humil-
 lime offert C. à Beughem.*

- Beneden links staat de legenda met vier signaturen (*Steden, Adelicke Huysen, Kloosteren, Dorpen*).
- Beneden rechts staat de auteurssignatuur: *Konstigh | voorgesteld | door | Cornelis Van | Beughem | A° 1690.*
- De tekening is in rode en zwarte inkt op perkament; het formaat binnen het rode kader is 46,5 x 58 cm.
- Het exemplaar bevindt zich in het Stadtarchiv Kleve (zonder nummer).

Het blad is opgedragen 'ter versiering en tot gebruik' van de kanselarij van het hertogdom Kleef. Hierin zijn de afstanden aangegeven tussen 52 plaatsen, van Bedburg tot Zevenaar, in het hertogdom Kleef, nauwkeurig tot op een kwart

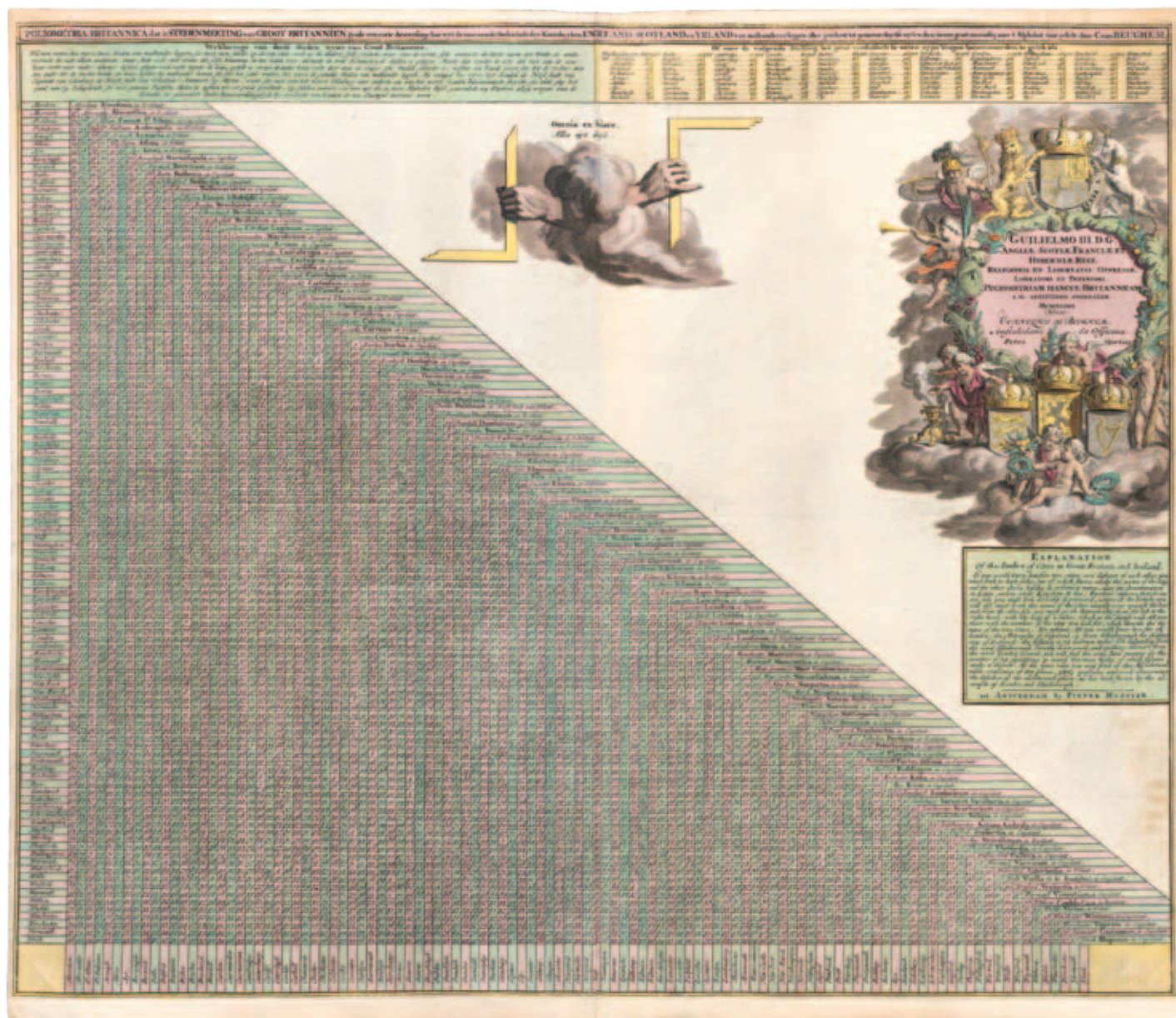
uren gaans.¹¹ In de linker en onderrand staan alleen de namen aangegeven. In de schuine rand is aan elke plaats een klassificerende signatuur toegevoegd. De basisgegevens voor dit diagram kon Van Beughem aan contemporaine kaarten ontleen. Daarnaast zal hij zeker ook nuttig gebruik hebben gemaakt van zijn eigen kennis van deze landstreek.

De Poliometria Britannica (1692)

Het onderwerp van de eerste gedrukte afstandstabel van Cornelis van Beughem is Groot-Brittannië. Bij de keuze daarvan hebben zowel het zwaartepunt van zijn activiteiten als boekhandelaar als de contemporaine geschiedenis een rol gespeeld. Het blad is gewijd aan Willem III van Oranje (1650-1701), sedert

1672 stadhouder van de Zeven Verenigde Provincies en sinds 1689 koning van Groot-Brittannië, als verdediger van de vrijheid en de protestantse godsdienst.

- In de bovenrand staat: POLIOMETRIA BRITANNICA *dat is STEDENMETING van GROOT BRITANNIEN synde een corte Aenwysinge hoe wyt de voornaemste Steden in de dry Koninkryken ENGELLAND, SCOTLAND en YRLAND van malkanderen leggen. alles rerekent to gemeene dytse mylen. de 15 in een graet, en constig naer t Alphabet voor gestelt, door C. van BEUGHEM.*
- Boven links staat in een kader: *Verklaringe van deese Steden wyser van Groot Britannien. | Wil men weten, hoe verre twee Steden van malkander liggen, so moet men sulcks op de een ende oock op de andere*

4. Afstandstabel van Groot-Brittannië: tweede, door Pieter Mortier uitgebrachte uitgave (Österreichische Nationalbibliothek Wien).

- syde soecken, waer van de eerste syde aenwyst, de bloote naem der Stadt, de ander | verbaelt die niet alleen wederom, maer stelt oock met eenen des selfs benaming, in het Latin voor, als mede in wat Koninckryck deselve is gelegen. Neemt dan vorder in acht dat men aan de eene | kant recht naer onder, alwaer deselve plaats oock recht tegens de Linie gestelt is, en aen de ander kant recht door met de vinger, ofte (t'welck sekerder is) neffens een Linial voort siet, tot de rechter, met | een ander to de lincker bandt, en waer deselve by malkander komen sal sich het getal vinden, hoe verre de gemelde Steden van malkander leggen. By exempel hoe verre legt London de Hooft stadt van | Engeland van Edenburg de Hooft stadt van Schotland? Antwoort 74 Mylen, want soo men van het woort Edenburg naer onderen, en van het woort London binnenwaerts stryckt, soo vint ghy het | getal van 74 beduydende soo veel gemeene Duytsche Mylen de vyftien tot een graat gerekent. Op sulcken maniere can men uyt die in deese Alphabet Tafel genomebde 109 Plaetsen 5895 vragen van de | distantie der genoembde Steden beantwoorden, gelyck by voorbeelt van London in een Exempel vertoont wort.*
- Boven rechts staat in een kader: *Of naer de volgende Stelling het getal verdubbelt the weten 11790 Vragen beantwoorden, the gelyck als | Van London syn Mylen | tot Aberdeen 86 | ... | to York 39* (11 routedelen met 109 plaatsen).
  - Midden boven staat een wolk waaruit twee handen met elk een winkelhaak tevoorschijn komen. Daarbij staat het devies *Omnia ex bisce | Alles uyt deese.*
  - Boven rechts staat in een versierde cartouche: *GUILIELMO III, D. G. | ANGLIÆ, SCOTIÆ, FRANCÆ ET | HIBERNIÆ REGI, | RELIGIONIS ET LIBERTATIS OPPRESSÆ | LIBERATORI ET DEFENSORI. | POLIOMETRIAM HANCCE BRITANNICAM | A SE ARTIFIOSE ADORNATAM | HUMILLIME | Dedicat | CORNELIUS DE BEUGHEM.*
  - Onder dit cartouche staat zonder kader het adres van de uitgeverij: *Amsterdam, | by Abraham Wolfgangk op't | Rockin aen het opgaen van de Beurs.*
  - kopergravure, 51 x 60 cm.

De nauwkeurige datering van deze onge-dateerde bladen is mogelijk gemaakt

door een bespreking van nieuw verschenen publicaties in het november/decembernummer van het tweemaandelijks literatuurtijdschrift *Boekzaal van Europe* van de Rotterdamse geleerde Pieter Rabus (1660-1702).¹² Rabus en Van Beughem waren vele jaren goed bevriend (Rietbergen 1974, 52-54). Van dit blad zijn drie uitgaven bekend:

I. Zoals hierboven beschreven, met alleen maar het uitgeversadres van Abraham Wolfgang. Exemplaren hiervan zijn te vinden in de Staatsbibliotheek zu Berlin (W 35015); in de British Library in Londen (Maps K.Top.5.25); in de Bibliothèque Nationale de France in Parijs (Ge.DD.2987(1910) B); en in de Herzogin Anna Amalia Bibliothek in Weimar (Kt 500-2E).

II. Aan de onderrand van het opdrachtcartouche is toegevoegd: ... [Beughem] | *Amstelodami Ex Officina | Petri Mortier*. In plaats van het adres van Wolfgang is nu een tekstkader met een Engelse gebruiksaanwijzing opgenomen: *EXPLANATION | of the this Index of Cities in Great Britain and Ireland* (dan volgen er 19 regels).¹³ In de laatste regel staat nogmaals het adres: *Tot AMSTERDAM by PIETER MORTIER*. Hiervan is een exemplaar bekend in de Österreichische Nationalbibliothek in Wenen (K II 109617, 4).

III. De Naam van Pieter Mortier is vervangen door *Covens & Mortier* (precieze details hiervan zijn onbekend). Een exemplaar hiervan wordt genoemd in de catalogus Reiss & Sohn (Königstein), verkoping nr. 91 (oktober 2003), veilingnummer 3094.

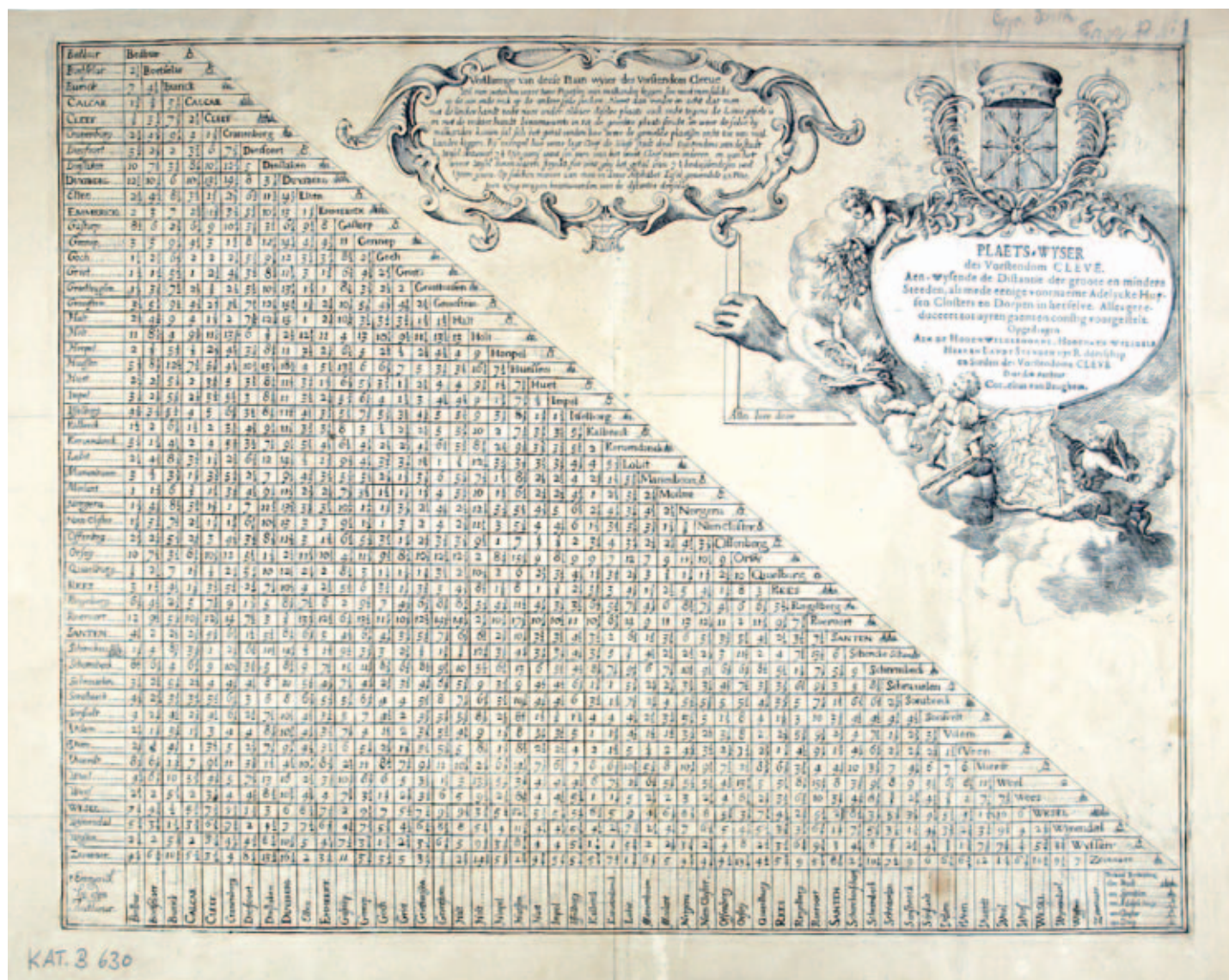
Ook uit dit blad blijkt de bijzondere belangstelling van Cornelis van Beughem voor Groot-Brittannië. De afstanden tussen de 109 steden in Groot-Brittannië staan erop aangegeven, uitgedrukt in Duitse mijlen.¹⁴ In de linker- en benedenrand staan alleen de namen in het Engels, van Aberdeen tot York. In de schuine rand is bij elke plaatsvermelding de naam in het Latijn en het landsdeel waarin de plaats ligt toegevoegd, van *Aberdeen, Aberdonia, in Scotlant* tot en met *Yorck, Ebopacum, in Engeland*. In de afstandstabel zelf zijn, volgens de erboven staande uitleg, de antwoorden op 5895 'vragen' af te lezen. Volgens de somformule van Gauss zouden dat 5986 vragen moeten zijn. Zoals ook in de tekst rechtsboven wordt vermeld, verdubbelt het aantal antwoorden wanneer men bijvoorbeeld de afstand Londen-Edinburgh

en de afstand Edinburgh-Londen als twee verschillende 'vragen' beschouwt. De gegevens berusten waarschijnlijk voor het grootste deel op gedrukte bronnen, zoals de wegenkaarten opgenomen in de *Britannia* (Londen 1675) van John Ogilby (1600-1676). Voor zijn opgave in Duitse mijlen (elk ongeveer 7400m) heeft Van Beughem veel rekenwerk moeten verrichten. (Zie figuur 4)

De gedrukte Plaets-wyser van het hertogdom Kleef (1693)

Niet veel later heeft Van Beughem ook zijn afstandstabel van het hertogdom Kleef uitgegeven. Het blad verscheen – als enige uitgave in eigen beheer – niet in Amsterdam maar in Emmerik. Als graveur staat zijn zoon Daniël van Beughem vermeld.

- Boven rechts staat een grote rococo-cartouche, in de versiering het wapen van het hertogdom Kleef, onder vier putti met een kaart van Kleef, aan de linkerrand een hand met een winkelhaak, waarop de spreuk staat *Alles hier door*. In het voor tekst gereserveerde deel staat op een opgeplakt stukje papier in boekdruk de titel: *PLAETS-WYSER | des Vorstendom CLEEVE. | Aen-wysende de Distantie der grootte en mindere | Steden, als mede eenige voornaeme Adelycke Huy- | sen Closters en Dorpen in het selve. Alles gere- | duceert tot uyren gaens en constig voorgesteld. | Opgedragen | AEN DE HOCHWELGEBOORNE, HOECH- EN WELEDELE | HEEREN LANDT STENDEN uyt Ridderschap | en Steden des Vorstendoms CLEEVE | Door den Autheur | Cornelius van Beughem.*
- Midden boven staat in een rococo-cartouche de gegraveerde gebruiksaanwijzing: *Verklaringe van deese Plaats wyser des Vorstendom Cleeve. | Wil men weten verre twee plaatsen van malkander leggen, soo moet men sulcks | op de een ende oock op den andere syde soecken. Neemt dan vorder in acht dat men | met de lincker bandt recht naer onder alwaer deselve plaats oock recht tegens die Linie gestele is | et met de rechter bandt binnenwaerts in tot de gesochte plaats strickt, en waer de selve by | malkander komen sal sich het getal vinden hoe verre de gemelde plaatsen recht toe van mal- | kander leggen. By exempel hoe verre legt Cleeve de Hooftstadt deses Vorstendoms van de*

5. Afstandstabel van Kleef, gedrukt in Wesel in 1693 (Universitätsbibliothek Erlangen).

*stadt | Wesel. Antwoort 7½ Uyr gaens
soo men van het woort Cleef naer
anderen en van het | woort Wesel
binenwaerts stryckt, soo vint ghy het
getal van 7½ bedwydende soo veel
| Uyren gaens. Op sulcken manier
can men in deese Alphabet Tafel
genoembde 52 Plae- | tsen 2704 vra-
gen beantwoorden van de distantie
derselve. In de benedenrand van dit
cartouche staat de graveurssignatuur:
D. van Beughem | sculpsit.*

– Beneden links staat het adres van de uitgever: *t'Emmerick | by den | Auteur.*

- Beneden rechts staat de legenda (*Teekens Beduyding*) met vijf signalen (*Stadt, Steedtien, Adelyck Huys, Clooster, Dorp*).

– kopergravure, 33 x 42 cm.

- Er is een exemplaar bekend in de Universitätsbibliothek Erlangen (H61/KAT.B 630). (Zie figuur 5)

Deze gegraveerde versie is alleen opgedragen aan de standen van het hertogdom Kleef. De toevoeging van een uitvoerige gebruiksaanwijzing is nieuw. De keuze van de steden en de aangegeven afstanden is hetzelfde als op het manuscriptexemplaar. In de legenda wordt alleen nu ook een onderscheid tussen 'stad' en 'stadje' gemaakt.

Deze gedrukte versie staat besproken in het september/oktobernummer van de *Boekzaal* van Pieter Rabus,¹⁵ zei het met een licht afwijkende titel.¹⁶ De reden voor het vervangen van de oorspronkelijke gegraveerde titel door een sterk daarop lijkende opgeplakte boekdruktitel is niet helemaal duidelijk.

Op dezelfde plaats geeft Rabus in 1693 een aantal bijzonderheden over zijn vriend *Kornelius van Beughem, Raads- en Gemeensman van Emmerik*. Van Beughem was kort daarvoor bij hem in

Rotterdam op bezoek geweest, op weg naar Den Haag waar hij een geschenk in geld van Willem III, voor de opdracht van de afstands-driehoek van Groot-Brittannië, in ontvangst zou nemen. Rabus is vol lof over de *Incunabula typographiae*. Vervolgens vermeldt hij de plannen van Van Beughems om verdere bladen uit te geven, *door en driehoek op te lossen alle tijdrekenkonstige en talkundige vragen*. Rabus hoopt dan, *dat hy zijnen arbeid met ter tijd door den druk zal gemeen maken, en onderwijlen met de 'Stede-metingen' van andere koninkrijken en landen voortgaan*. Maar van verdere resultaten op dit gebied van Cornelis van Beughem is het echter voor zover we nu weten niet meer gekomen.

Dit artikel is uit het Duits vertaald door Ferjan Ormeling.

Literatuur

- Dederich, Andreas. 1971. *Annalen der Stadt Emmerich nach archivalischen Quellen*. Emmerich 1867. Rheinland-Verlag, Düsseldorf (herdruk).
- Eeghen, I. H. van. 1960-1978. *De Amsterdamse boekhandel 1689-1725*. 5 vols. Scheltema & Holtema, Amsterdam.
- Glomski, Jacqueline. 2001. Incunabula Typographiae: Seventeenth-Century Views on Early Printing. In: *The Library* 2, 336-348.
- Goebel, Ferdinand. 1938. Cornelius von Beughem. Ein Emmericher Ratsherr. In: *Heimatkalendar für den Kreis Rees*.
- Kleerkoper, M.M. en W.P. van Stockum. 1914-1916. *De boekhandel te Amsterdam voornamelijk in de 17e eeuw. Biografische en geschiedkundige aantekeningen*. 2 vols. M. Nijhoff, 's-Gravenhage.
- Meurer, Peter H. 2001. Zur Frühgeschichte der Entfernungsdreiecke. In: *Cartographica Helvetica* 24. 9-19.
- Rabus, Pieter. 1692-1702. *Boekzaal van Europe*. Rotterdam.
- Rietbergen, Peter. 1974. Pieter Rabus en de Boekzaal van Europe. In Bots, Hans (ed.). *Pieter Rabus en de Boekzaal van Europe 1692-1702*. Amsterdam. 1-109. Over Beughem gaan p. 52-54.
- Stempel, Walter. 1971. *Willibrordikirche in Wesel. Grabsteine und Denkmäler*. Wesel. 44-45.

Noten

1. Zonder de hulp van Dirk d'Engelbronner (Gouda) zou het schrijven van deze bibliografie niet mogelijk zijn geweest. Zijn genealogische verzameling bevat belangrijke bronnen over familiegeschiedenis. De auteur is hem zeer dankbaar voor de coöperatieve samenwerking.
2. Zuiver genealogische gegevens zijn spaarzaam. Het oude stadsarchief van Emmerik is op 7 oktober 1944 ten onder gegaan. In het huidige Stadtarchiv Emmerich zijn slechts enkele fragmentarische aanwijzingen over de familiegeschiedenis te vinden die de Keulenaar Max van Beughem in 1936 schreef. Bij de Evangelische Kirchengemeinde Emmerich zijn het doop- en huwelijksregister uit die periode bewaard. Enige details daarover vindt men bij Dederich (1867). Verder heeft men weinig aan de oudere streekliteratuur, zoals aan Goebel (1938). Voor hun hulp bij het onderzoek in Emmerik dank ik stadsarchivaris Herbert Kleipass en de heer Sterk van de Evangelische Broedergemeente.
3. De geboortedatum is ontleend aan het archief van de heer d'Engelbronner.
4. De doopdata staan vermeld in het doopboek 6 (1651 tot 1766) van de hervormde gemeente in Emmerik; de geboortedata bevinden zich in het archief van d'Engelbronner.
5. Er bestaat uit 1731 een *Catalogus generalis bibliopolii Beughemiani* (Danzig: Schreiber, 1731;

Een exemplaar daarvan is aanwezig in de Österreichischer Nationalbibliothek, onder nummer 69.Q.156.

6. Volgens het archief van d'Engelbronner.
7. Volgens het archief van d'Engelbronner.
8. Het gaat hier om de uitgave *Groot algemeen historisch, geographisch, genealogisch, en oordeelkundig woorden-boek*, door David van Hoogstraaten en Matthaeus Brouërius van Nidek: Amsterdam/Utrecht/ s-Gravenhage 1725.
9. Bijna alle hieronder genoemde bibliografieën zijn bij Google Books te vinden.
10. De vroegst bekende gedrukte vermelding van het begrip Incunabula als aanduiding van een vóór 1500 gedrukt boek is te vinden in het tractaat *De ortu ac progressu artis typographiae dissertatio historica* (Keulen 1640) van de bibliofiel Bernhard von Mallinckrodt (1591 1664), domdeken in Münster; zie daarvoor de uitvoerige beschrijving van Glomski (2001). Volgens een vermelding in het voorwoord van de *Incunabula typographiae* heeft Van Beughem dit boek gekend. Dit werk gaat vooral over de strijd tussen Haarlem en Mainz over de uitvinding van de boekdrukkunst.
11. *Bedbur, Boetselaer, Buiderrick, Calcar, Cleve, Cranenborch, Diesfoort, Dinslaken, Duisbergh, Elten, Emmerick, Gastorp, Gennep, Goch, Griet, Griethuissen, Gronstein, Halt, Holt, Honpel, Huessen, Huet, Impel, Ysselborch, Kalbeek, Kervendonck, Lobith, Marienboom, Moylant, Nergena, Nieklooster, Offenbergh, Orsoy, Quaelburch, Rees, Ringelbergh, Roeroort, Santen, Schenkenschans, Schermbeek, Schravelen, Sonsbeek, Sensfeldt, Udem, Veen, Vuerdt, Wehel, Wees, Wesel, Winnendaal, Wissen, Zevenaer*.
12. Rabus, Boekzaal, jaargang 1692, 546-547.
13. *If you would know how far two cities are distant of each other, you I must look to both sides, one of which shews onely the name of the City, I and the other shews besides de ordinary name, also its denomination I in Latin, and in what Kingdom it lies. Further observe that from I one side you must look directly downward, where at the bottom you I will also meet with the name of the place exactly ofer against the line I and from the other side you must go diametrally from the left to the I right hand, with the help of a ruler, which is the surest way, till you I meet with the number of the City you look for, which denotes the distance of the two Cities. For instance, If you would know how far off I London, the Metropolis of Engeland, is from Edinborough the chiefest I city of Scotland: the distance is 74. German miles: for descending from I the word Edinborough directly downward, and running athwart from I the word London inward, you will find the cross lines meeting at the I number of 74, signifying so many German miles, of which fifteen I make a degree. At the same rate you may find in this Alphabetical I table, consisting of 109 places, 5895 questions answered concerning I the distance of the mentioned*

places, as has been shewn by the example of London and Edinborough.

14. *Aberdeen, Abernethy, St. Albans, St. Andrews, Armagh, Atlone, Ayr, Barnstaple, Barwick, Bathe, Bedford, Beumaris, Boston, Brechin, Brecknock, Bristol, Caerlion, Caermarden, Carnarvan, Cambridge, Canterbury, Cardif, Caterlagh, Carline, Cashell, Chanrourie, Chester, Chichester, Colchester, Corcke, Coventre, Darbye, Dartmouth, Denbigh, Dorchester, Dornoc, Douvre, Downe, Droghdagh, Dublin, Dumblain, Dundalk, Dundee, Dunkeld, Dunstafag, Durham, Edenburg, Elgines, Ely, Exester, Galway, Glasguo, Glocester, Hartford, Harwich, Hereford, Hull, Huntington, Innernes, Ipswiche, Kilkenny, Kilmore (Schottland), Kilmore (Ireland), Knockfergus, Lancaster, Leicester, Lichfield, Lincolne, Lismore, London, Londondery, Manchester, Monmouth, Mont Gommery, New Castle, New Port, New Marck, Northampton, Norwiche, Nottingham, Oxford, Pembrock, Perth, Peterburg, Plymouth, Portsmouth, Redding, Rochester, Rye, Sandwich, Salesbury, Scarborough, Schrowesbury, Southampton, Stafford, Sterling, Thetforde, Wallingford, Warwick, Waterford, Wells, Wexford, Weymouth, Withern, Wicklo, Winchester, Worchester, Yarmouth, Yorck*.
15. Rabus, Boekzaal, jaargang 1693, 357-359.
16. *PLAATSWIJZER VAN'T VORSTENDOM KLEVE, aanwijzende de tussen-wijden der groot en mindere steden, als mede eenige voornamen adellijke huizen, klossters, en dorpen daar in. Alles gebragt tot ueren gaans, konstig voorgesteld, en op gedragen aan de Hoog-Welgeboorne, Hoog-en Wel-edele Heeren Landsstenden uit de Ridderschap en stede des Vorstendoms Kleve.*

Summary

Cornelius van Beughem – A forgotten minor figure in Amsterdam cartography / Peter H. Meurer

Cornelius van Beughem (1639-1719?) was a bookseller living in Emmerich in the Duchy of Cleves, with close connections to Amsterdam over at least four decades. He is best known in literature as the author of some reference works, for instance the first bibliography of incunabula (*Incunabula typographiae* (Amsterdam 1688)). Among a series of specialized bibliographies is the *Bibliographia mathematica* (Amsterdam 1688). It includes detailed data on, for example, the London map production in the third quarter of the 17th century and a synopsis of the maps in the multi-volume atlases of Blaeu and Janssonius. The results of Van Beughem's personal interests were early distance tables of Cleves (manuscript 1690, published by his son Daniel van Beughem 1693 in Wesel) and of Great Britain (first published 1692 in Amsterdam by Abraham Wolfgang, with further issues by Pieter Mortier and by Covens and Mortier).

Sedert de jaren '90 van de twintigste eeuw zijn de beide Korea's en Japan gewikkeld in een conflict betreffende de naam van de zee tussen beide gebieden. In westerse atlassen heet die zee thans de *Japanse Zee/Sea of Japan*, en dat is, behalve op conventie, ook gebaseerd op een beslissing van de Internationale Hydrografische Organisatie (IHO) die in 1929 in de IHO special publication 23, *Limits of oceans and seas*, vaststelde dat de naam van deze zee *Sea of Japan* zou luiden. Het was ongelukkig dat Korea op dat moment een Japanse kolonie was, en daardoor bij deze vaststelling niet als partij gehoord werd. Maar het is zeer de vraag of dat wat uitgemaakt zou hebben. Immers, hoewel in de zeventiende en achttiende eeuw de meeste kaarten van dit gebied de naam *Zee van Korea* of varianten daarvan droegen, was in de tweede helft van de negentiende eeuw in het westen een consensus ontstaan deze zee naar Japan te vernoemen, en die westerse zienswijze zou waarschijnlijk de doorslag hebben gegeven als Korea deze vernoeming aangevochten had. Dit artikel behandelt de voorgeschiedenis van dit naamconflict.

De naam van de zee tussen Korea en Japan

Korea versus Japan

Japan weigert al sedert 1990 over verandering van deze zeenaam te discussiëren, zowel binnen als buiten de IHO, en oproepen van de IHO en van de UNGEGN¹ aan de Korea's en Japan om er in bi- of trilateraal overleg uit te komen, leveren daardoor niets op. Zuid-Korea voert, om deze blokkade te doorbreken, een aantal acties uit: (1) Zuid-Koreaanse studenten zijn bezig met een e-mailbombardement van westerse geografen en kartografen waarbij gepleit wordt om de naam *East Sea* te gebruiken naast de naam *Sea of Japan*. (2) Datzelfde bepleiten de Koreanen in de IHO en de UNGEGN. Argumenten die daarbij gebruikt worden zijn het feit dat de naam werd gestandaardiseerd toen Korea een kolonie was, en daardoor geen stem had in de onderhandelingen. Men gaat dus voorbij aan het feit dat men de facto in het westen eind negentiende eeuw de naam *Japanse Zee* gebruikte. Japan wordt onder druk gezet met zijn minder fraaie koloniale verleden en zelfs met zijn oorlogsmisdaden (de troostmeisjes) om dit 'relict uit het koloniale verleden' op te ruimen en te accepteren dat ook de naam *East Sea* gebruikt wordt.

De derde actie waarmee Zuid-Korea bezig is, is het organiseren van wetenschappelijke bijeenkomsten waarin gediscussieerd wordt over de naamgeving van zeeën. Deze bijeenkomsten sedert 1995 – dit jaar werd het *18th international seminar on sea names* gehouden – bestaan voor de helft uit Koreanen en de andere helft wordt gevormd door niet-Koreaanse wetenschappers; naamkundigen, historici en kartografen. In totaal zijn bij deze symposia 250 lezingen gehouden over naamgeving van zeeën, juridische aspecten,

historische aspecten – in het algemeen en toegespitst op de betreffende zee tussen Japan en China.²

Tenslotte hebben beide landen publicaties uitgebracht waaruit blijkt dat – volgens Korea – de zee al meer dan 2000 jaar de naam – in het Nederlands – *Zee van Korea* of *Oostzee* draagt,³ en – volgens Japan – dat de meerderheid van de kaarten de zee als *Japanse Zee* afbeeldt.⁴ Op zich gaat het maar om een beperkt aantal originele kaarten van dit gebied, waarna deze kaarten in andere landen, met vertaalde namen, opnieuw zijn uitgegeven. Daarom zegt het aantal kaarten hierbij niet zoveel.

Wat hierbij nog niet is onderzocht, is:

- de relatie tussen de plaats van de naam en van het benoemde gebied
- het moment waarop zeeën officieel werden gedemarqueerd
- de eigentijdse betekenis van een naam: betekende de naam *Zee van Japan* de zee waarin Japan lag, of de zee waar je door moest om bij Japan te komen, of nog wat anders? In Oost-Aziatische verhoudingen betekent het de zee die van Japan is, en in dat kader moet men dan ook het verzet van Japan tegen naamsverandering en de wens van Korea tot naamsverandering duiden.

Binnenkort brengt Explokart een boek uit van Jason Hubbard (*Iaponiae Insulae*) waarin een overzicht wordt gegeven van alle gedrukte Westerse kaarten van Japan tot 1800.⁵ Alle kaarten zijn hierin ook afgebeeld en die kaarten hebben zo'n hoge resolutie dat de namen erop leesbaar zijn. Het behandelt uitgebreid wat de prototypen van originele karteringen zijn, en welke kaarten daarvan zijn nagetekend. Dat boek is daardoor een geweldige bron om de naam-

Dr F.J. Ormeling is lid van de onderzoeksgroep Explokart, Universiteit Utrecht

1. *Insulae Iavae Pars Orientalis Edente Hadriano Relando*, oostblad van een door Adriaan Reland getekende en in 1753 door Van Keulen uitgegeven kaart van Java.

geving en de veranderingen daarin na te gaan, en dat is in deze bijdrage gebeurd, op basis van voorinzage in dit boek.

Rol van Nederlandse zeevaarders en kartografen

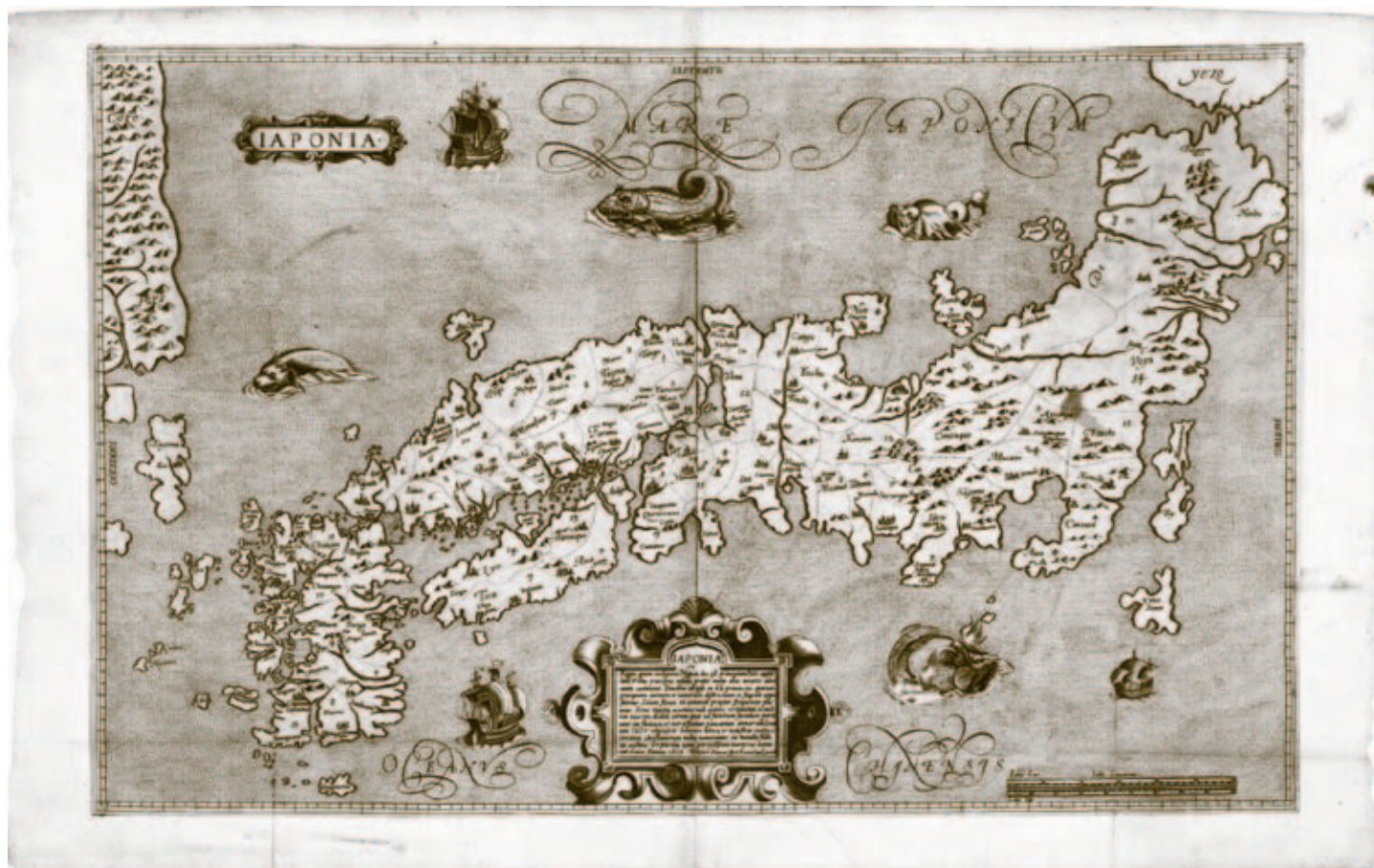
Hoewel de naar Nederlanders genoemde *Barentssee* en de *Tasmanzee* zeenamen zijn die door anderen aan deze door Nederlandse ontdekkingsreizigers bevaren zeeën gegeven zijn, hebben we, als voormalige zeevarende natie en belangrijkste wereldkaartenproducent, toch ook zelf invloed gehad op naamgeving van zeeën, zeker van die in Zuidoost- en Oost-Azië. Vele van de hieronder bij Japan genoemde kaarten gaan terug op Nederlandse voorbeelden, en ook de naamgevingsprincipes die genoemd worden, zijn door Nederlandse zeevaarders en kartografen eerder toegepast op de Indische archipel.

De naamgeving van zeeën op kaarten hangt in eerste instantie af van de func-

tie van die kaarten. Het valt op dat op manuscriptkaarten, die voor de navigatie aan boord gebruikt werden, aanvankelijk praktisch geen zeenamen worden aangegeven. Men houdt het zeeoppervlak vrij van namen om er de koers goed op aan te kunnen geven. De manuscriptkaarten die beschreven zijn in *Sailing for the East* van Schilder en Kok (2010) onderschrijven dat. Namen van kleinere hydrografische objecten zoals zeestraten, kleinere golven en baaien kunnen er wel op staan aangegeven. Goede voorbeelden zijn de baaien aan de Zuid-Afrikaanse kust (*Tafelbaai*, *Visbaai*, *Vleesbaai*, *Mosselbaai*), onderdelen van het vaarwater in Straat Soenda (*Bebouden Passage*, *Keizersbaai*, *Lampongbaai*, *Welkomstbaai*) de straten tussen de Kleine Soenda-eilanden en het stelsel van straten tussen Sumatra en Malakka (*Straat Drioens*, *Brouwerstraat*, *Straat Sabon* en (*Oude*) *Straat van Sincapoera*). Eigenlijk pas na 1800 worden de zeenamen zelf ook meer dan incidenteel vermeld.

Kijken we naar de gedrukte kaarten van, bijvoorbeeld, Van Keulen (zoals de

Nieuwe Caart strekkende van Banca, langs de kusten van Malacca, Siam, Cambodia, Cochinchina als meede een gedeelte van de Eylanden Luçon, Borneo etc in deel VI van de Grote lichtende Zeefakkel (1724-1726) Amsterdam 1724), dan blijken zeenamen hier eerder ten tonele te verschijnen dan op de manuscriptkaarten. Grotere straten zoals Straat Malakka en grotere golven zoals de Bocht van Siam, Golf van Bengalen of Bocht van Tonkin staan vermeld, naast de kleinere zeestraten. De eilanden van Oost-Indië zijn gelegen in de *Oost-Indische Zee*. Op een kaart van Van Keulen van Java van 1753 (zie figuur 1) ligt ook Java in de Oost-Indische Zee, die hier ook Zee van Java heet (in het zuidoosten staat de aan oudere Portugese en Franse kaarten ontleende naam *Zee van Lautchidol* (Laut Kidul is de Maleise naam voor de Zuidzee). Madoera ligt tussen de Zee van Madura (of Pelagus Maduranum) en het 'Kanael van Madura'. De zeestraat tussen Java en Bali heet op deze kaart nog *Straat Palambuan* naar het rijk van die naam aan de oostpunt

2. Japan volgens Blancus/Moreira (1617). De nummers tussen vierkante haken verwijzen naar de kartobibliografie van Hubbard.

van Java, *Straat Bali* ligt bij Van Keulen pas tussen Bali en Lombok. Op latere kaarten verandert dat: gerekend vanaf het belangrijkste gebied, Java, wordt Straat Bali de zeestraat die je over moet om op Bali te komen. We standaardiseren daarbij dus op basis van een richtingselement. Net zoals in de stad Utrecht de *Amsterdamse Straat* de straat is die je richting Amsterdam brengt; dezelfde verbindingsweg heet in Amsterdam de *Utrechtse Straat*.

Geleidelijk aan worden de zeeën als aparte objecten gezien, die men dan tegen elkaar af gaat grenzen; dat begint aan het begin van de negentiende eeuw. Sommige door ons geïntroduceerde zeenamen (Soendazee, Karimatazee) verdwijnen weer, maar aan het eind van de negentiende eeuw hebben alle zeeën van de Indonesische archipel een vaste naam, binnen vaste grenzen (Ormeling 2010).

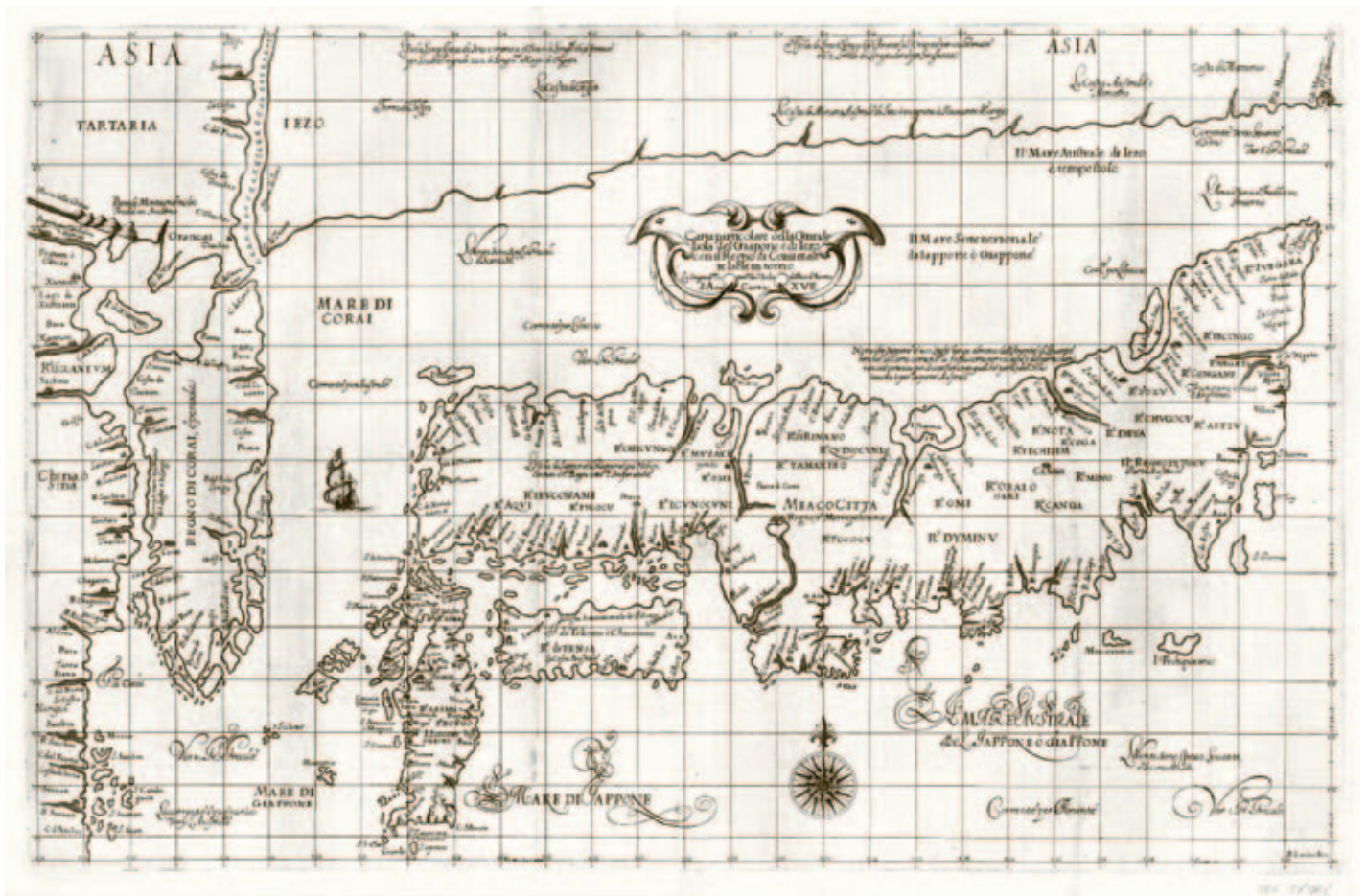
De locatie van de naam

Hoewel de eerste, exclusief aan Japan gewijde in West-Europa gedrukte kaart uit 1528 dateert (*Libro de Benedetto Bordone*), duurde het tot 1586 voordat

er dergelijke kaarten verschenen die de zeeën waarin Japan lag benoemden. Dat gebeurde in *Le Grand Insulaire et Pilotage d'André Thevet Cosmographie du Roy...* Op deze kaart stonden deze zeeën vermeld als *La mer de Cin* en *La mer Indique*. De zeer invloedrijke kaart van Japan die in 1596 aan Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum* werd toegevoegd, droeg geen zeenamen. In een latere versie daarvan, van Hondius (in *Gerardi Mercatoris Atlas Sive Cosmographicae Meditationes...*, 1606) werden wel zeenamen toegevoegd: in de *Grote Oceaan* staat de naam *Oceanus Chinensis*, terwijl de *Gele Zee* hier *Enseada Nanquin* heette. Deze kaart van Ortelius, geleverd door Luis Teixeira, was waarschijnlijk gebaseerd op de eerste kaart van Japan door Ignacio Moreira, vervaardigd tijdens zijn eerste verblijf daar in 1584-1585. Moreira bezocht Japan opnieuw in 1592, en het resultaat van dat bezoek was een veel betere kaart, die in 1617 door Christophorus Blancus werd gedrukt, en waarschijnlijk bedoeld was voor een boek over de kerstening van Japan, dat echter nooit werd gerealiseerd. Deze tweede, verbeterde kaart van Moreira (zie figuur 2) kende geen

brede verbreiding, en werd alleen overgenomen door Ginnaro (1641) en Dudley (1646). Deze twee auteurs namen ook Moreira's zeenamen deels over. De kaart van Blancus/Moreira is de eerste die naar de zee ten noordwesten van Japan verwijst als de *Mare Japonicum*, terwijl de zee ten zuiden van Japan hier *Oceanus Chinensis* heet.

Het is niet duidelijk wat er met de plaatsing van die namen werd bedoeld: sloeg de naam *Mare Japonicum* alleen op het gedeelte van de zee waarin het was geplaatst (dus op de zee ten noordwesten van Japan), of sloeg het op alle wateren die Japan omspoelden, en gaf de naam *Mare Chinensis* alleen aan dat men deze richting moest nemen om van Japan naar China te varen? Dat moet nog worden uitgezocht, eventueel ook door de plaatsing van deze zeenamen na te gaan op kaarten waarop een groter gebied dan alleen Japan staat afgebeeld. In het boek *Nuova descrittione del Giappone*, over de geschiedenis van de kerstening van Japan door Bernardino Ginnaro, evenals Moreira een Jezuïet, is de situatie duidelijker. Omdat de naam *Mare Japonicum* hier veranderd is in de

3. De kaart van Japan uit de editie van 1647 van Robert Dudley's *Arcano del Mare*.

met hoofdletters geschreven naam *Mare Boreale*, is het nu duidelijk geworden dat deze naam slaat op de zee ten noordwesten van Japan, en dat de naam *Oceano Cinese* slaat op de zee ten zuiden van Japan. Een vergelijkbare situatie wordt getoond op de kaart van Japan in de zeemansgids *Arcano del Mare* (1646) door Robert Dudley: de zee ten noordwesten van Japan heet hier *Oceano Boreale del Gappone*, en die ten zuiden van de Japanse eilanden *Oceano Cinese*. Deze kaart door Robert Dudley was de eerste die ook de namen *Mare de Corai* en *Mare de Jezo* toonde (Jezo of Eso is de oude naam van Hokkaido). Hun minder prominente typografie suggereert dat het hier gaat om onderdelen van de *Oceano Boreale del Gappone*.

Een alleen op het oog (vanwege zijn grotere gelijkenis met Ortelius) eerdere versie van de kaart van Dudley, deze is namelijk uit 1647, geeft ons echter een andere visie op de zeenames (zie figuur 3). Ook hier een *Mare di Corai*, maar daarnaast is Japan helemaal omgeven door zeeën van Japan: tweemaal een *Mare di Giappone* (ZW en Z), eenmaal

4. Les Isles du Japon uit de atlas van Sanson uit 1652.

een *Mare Settentrionale del Giappone*, eenmaal een *Mare Australe de Iezo et Tempestuoso* en eenmaal een *Mare Australe del Giappone*. De Japanse Zee is hier dus duidelijk de zee die Japan omspoelt.

Deze op Moreira's tweede bezoek aan Japan gebaseerde kaarten hebben een heel geringe verbreiding gehad en waren daardoor veel minder invloedrijk dan de kaarten van Ortelius en Blaeu. Op Blaeu's kaart van China (bijvoorbeeld

uit de *Nouvel Atlas* van 1634) heet de Grote Oceaan *Oceanus Chinesis*, en daar hoorde de zee ten noordwesten van Japan ook bij. Janssonius volgde in zijn *Atlas Minor* van 1648 eerst de 'school van Moreira' en gebruikte dus de naam *Mare Japonicum* voor het water ten noordwesten van Japan en *Oceanus Chinesis* voor de zeeën ten oosten en zuiden daarvan. Hij veranderde dat later op de kaart van Japan in zijn *Novus Atlas* van 1658 in *Oceanus Chinesis* voor de zee zowel ten noorden als zuiden van Japan.

De namenhiërarchie

Nicolas Sanson introduceert op de kaart getiteld 'Les Isles du Japon' in zijn in 1652 verschenen atlas *L'Asie en plusieurs cartes nouvelles, et exactes ...* de naam *Ocean Oriental*, in grote hoofdletters en, in een veel kleiner formaat, de naam *Ocean ou Mer de la Chine* (zie figuur 4). Op deze manier werd de tweede naam ondergeschikt gemaakt aan de eerste, en werd aangegeven dat deze Chinese Oceaan een onderdeel was van de Oostelijke Oceaan.

In 1651 verliet de Jezuïet en missionaris Martino Martini China, maar op zijn weg terug naar Rome werd hij onderschept door de Nederlanders, met het resultaat dat de kaarten van China die hij bij zich had in 1655 door Joan Blaeu als *Atlas Sinensis* in Amsterdam werden uitgegeven. In deze atlas kwam alleen de zeenaam *Oceanus Chinesis* voor, geplaatst in het gebied van de huidige Gele Zee.

Een andere Jezuïet die de tweede kaart van Moreira als hoofdbron gebruikte, was Philippe Briet, die in 1658 de atlas *Cartes Generales de toutes les parties du Monde* uitbracht en, net zoals Sanson, het concept van de *Ocean Oriental* gebruikte, zonder duidelijk aan te geven of dit alleen sloeg op het water ten noordwesten van Japan of op alle omringende zeeën; ten zuiden van Japan voegde hij de naam *Mer de la Chine* toe. Jean-Baptiste Tavernier deed hetzelfde in zijn *Recueil de plusieurs relations et traités singuliers et curieux* uit 1679. De *Mer du Sud* en de *Mer de Coree* lijken ook hier onderdelen te vormen van een overkoepelende *Ocean Oriental* (zie figuur 5).

Het concept van een zeenamenhiërarchie wordt versterkt door Vincenzo Coronelli in zijn *Corso geografico universale* uit 1692. Coronelli plaatste de

5. [43] Cartes des Isles du Japon uit de in 1679 door Tavernier uitgegeven atlas.

6. De kaart Isola del Giappone uit de atlas van Coronelli (1692).

naam *Oceano Oriental* ten weerszijden van Japan, en voegt de namen *Mare del Giappone* en *Mare della China* duidelijk toe als subsets van deze oceaan. Ik interpreteer dit zó, dat hij bedoelt dat de *Mare del Giappone* de zee was waarin Japan was gelegen en dat de *Mare della China* (Korea werd blijkbaar als onderdeel van China gezien) de zee was die China omspoelde (zie ook figuur 6). Het concept dat de naam *Japanse Zee* op de zee slaat die Japan aan alle zijden omgaf wordt ondersteund door het

'Ryusen kaarttype' dat door Adriaan Reland was vervaardigd op basis van inheemse Japanse kaarten van de hand van Ishikawa Ryusen (1691). In zijn boek *Recueil des voyages au Nord* uit 1715 neemt Reland een kaart van Japan op (zie figuur 7) met de zeenaam *Maris Japonici Pars*, ten zuiden van de Japanse archipel. Men kan dat 'pars' moeilijk anders interpreteren dan dat de *Japanse Zee* ook op andere plaatsen voorkwam.

7. De kaart 'Imperium Japonicum' uit Reland's boek *Recueil des voyages au Nord* (1715).

Namen als richtingaanduidingen

Zoals hierboven aangegeven is de *Amsterdamse straat* in Utrecht de straat die reizigers richting Amsterdam voert; dezelfde straat voert als *Utrechtse straat* in Amsterdam reizigers Domwaarts. We kennen allemaal op kaarten het verschijnsel dat in de kaartrand, al of niet langs wegen die van de kaart aflopen, namen zijn opgenomen die verwijzen naar de dichtstbijzijnde plaatsen die in die richting liggen. Dat zal ook met zeenamen gebeurd zijn. Zo heeft Herman Moll in zijn *Atlas Geographus* uit 1712 een kaart van Japan opgenomen, die de naam *Sea of Corea* toonde als enige naam tussen Japan en Korea, terwijl *The Great South Sea* ten oosten en zuiden van Japan lag. Op deze manier geplaatst zou de naam *Sea of Corea* het zeegebied aangeven waar men doorheen moest varen om van Japan in de richting van Korea te komen.

Net als Reland heeft ook Engelbert Kaempfer een kaart van Japan vervaardigd op basis van inheemse bronnen, zonder echter zeenamen over te nemen. Hij heeft een sterke invloed gehad op

de weergave van de kustlijn van Japan door Franse kartografen, vooral op Jacques-Nicolas Bellin, die een kaart vervaardigde voor het boek *Histoire et description generale du Japon* van P. de Charlevoix (1735). Net zoals in de atlas van Moll is op deze kaart de naam *Mer de Corée* geplaatst in de wateren tussen Japan en Korea (zelfs tweemaal), en de naam *Mer du Japon* geeft de zeeën aan die men moet doorklieven om bij dat rijk aan te komen (zie figuur 8).

Zeenamen als objectnamen

De kaart van Japan van Jacob Keyzer in zijn *Atlas portatif très exact ou livre des cartes géographiques* uit 1747 lijkt deze trend om te buigen. Door het hanteren van de dubbele naam *De Noord Zee van Japan of Corease Zee* heeft deze naam een territoriale betekenis gekregen, hij slaat duidelijk op het door Japan en Korea omgrensde zeegebied als geheel. Ten zuiden van Japan stroomt hier *De Oost Indiese Zee*, een Nederlandse versie van de naam *Oceanus Orientalis* (zie figuur 9). In de tweede helft van de achttiende

eeuw deden de meeste kartografen hetzelfde als Bellin en hanteerden de naam *Zee van Korea* als de enige naam voor de zee tussen Korea en Japan, en de naam *Zee van Japan* als de naam voor de zee waar men doorvoer als men Japan vanuit het zuidwesten naderde. Ten oosten van Japan hanteerden ze allemaal de naam *Oostelijke Oceaan* (*Ocean oriental*). Alleen Antonio Zatta deed dat anders. In zijn in Venetië uitgegeven *Atlante Novissimo* uit 1785 nam hij een kaart op van Japan waarop de naam *Mar del Giapon* voorkomt tussen Korea en Japan. Ten zuiden van Japan hanteerde hij de naam *Mar dell' Indie Orientale*. Het lijkt terug te voeren op de in Italië weliswaar tanende invloed van de Jezuïeten. Maar over het algemeen kunnen we stellen dat de negentiende eeuw begint met het kaartbeeld zoals geïntroduceerd door Emanuel Bowen in zijn *A complete system of geography* uit 1744, waarin de namen *Zee van Korea/Zee van Korea* en *Sea of Japan/Japanse Zee* vast leken te zijn verankerd in de betreffende zeegebieden ten noorden en ten zuiden van Japan (zie figuur 10).

De invloed van het kaartkader

Wat we bij deze naamgevingsstudie nog niet hebben meegenomen is de invloed die het kaartkader op de naamgeving van zeeën kan hebben. Op basis van de gekozen positie van dat kaartkader kunnen er grotere of kleinere zeegebieden overblijven, waarvan de kartograaf vond of vindt dat ze benoemd moeten worden – uit een soort ‘horror vacui’ of angst om gebieden leeg te laten. In die zin is er nog een vergelijking nodig met betrekking tot de naamgeving van zeeën tussen kaarten van alleen de Japanse archipel en van een groter gebied (Oost-Azië, Noordwest-Pacific). Wanneer in een grotere uitsnede de naam *Oostelijke Oceaan* of equivalenten daarvan zouden zijn opgenomen, zou er daarom minder behoefte kunnen zijn om de naam *Japanse Zee* ten zuiden van dat rijk op te nemen.

Wat in elk geval blijkt uit deze studie is dat het tellen van het aantal malen dat de ene of de andere zeenaam op een bepaalde locatie op een kaart voorkomt (een geliefde procedure bij zowel

8. Kaart van Japan door Bellin in het boek *Histoire et description generale du Japon* van P. de Charlevoix (1735).

9. Kaart van Japan door Keyzer in zijn *Atlas portatif très exact ou livre des cartes géographiques* uit 1747.

Koreaanse als Japanse naamkundigen en kartografen) op zichzelf nog niet zoveel zegt over de frequentie van het gebruik van die naam in een bepaalde periode. Daarvoor zou men ook zeemansgidsen, reisbeschrijvingen en encyclopedieën uit die periode moeten raadplegen.

Samenvatting

We kunnen de volgende algemene trends onderscheiden op basis van het voorgaande:

- Aanvankelijk ligt Japan in de *Japanse Zee* en Korea in de *Zee van Korea*,

waarbij de kustwateren dus de naam krijgen van het gebied dat ze omspoeien. In een tussenliggende fasen lijken zeennamen te worden verstaan in een richtingaangevende betekenis: de *Zee van Korea* verwijst naar de wateren waar men doorheen moet om van Japan

10. [116] Kaart van Bowen van Japan, in een Italiaanse uitgave (1780).

bij Korea te komen. Deze veronderstelling wordt ondersteund door de toevoeging van windrichtingen aan de zeenaamen *Noordzee van Japan*, *Zuidzee van Japan*, *Zuidzee van Hokkaido*.

Geleidelijk gaat het concept *Zee van Korea* (dat zich eerst alleen tot de kustwateren beperkte), zich uitstrekken over het hele zeegebied tussen Korea en Japan.

- Tegen het jaar 1800 worden zeenaamen verstaan als namen van vast omgrensde zeegebieden: zeeën zijn dan belangrijk genoeg geworden om zelf een naam te krijgen. In die tijd heeft de *Japanse Zee* de betekenis gekregen van de naam van de zee die zich ten zuiden van Japan uitstrekt.
- De *Grote of Stille Oceaan* wordt ofwel *Oceanus Orientalis*, *Oost-Indische Oceaan*, *Oceanus Chinesis* of *Zuidzee* genoemd.
- Tenslotte, als uitzondering op deze trends, is er de lijn van Italiaanse, op het werk van de Jezuïeten gebaseerde kaarten die, vanaf het jaar 1617, vasthouden aan de namen *Japanse Zee* of *Noordzee van Japan* voor het zeegebied tussen Korea en Japan (Moreira/Dudley/Zatta).

Literatuur

- Diessen, J.R. (red.). 2010. *Grote atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie*, deel VII. Asia Maior, Voorburg.
- Ormeling, F. 2010. Changing Indonesian Sea Names. Blz. 133-147 in: *Proceedings of the 16th International seminar on Sea names*. Den Haag. 122-147.
- Schilder, G. en Hans Kok. 2010. *Sailing for the East; History & Catalogue of Manuscript Charts on vellum of the Dutch East India Company (VOC) 1602-1799*. Houten, HES & De Graaf Publishers.

Noten

- Artikel gebaseerd op Jason Hubbard's binnenkort verschijnende *Japoniae Insulae* (2012), over Westerse gedrukte kaarten van Japan tot 1800. Eerder verschenen in de *Proceedings of the 18th International Seminar on Sea Names*, Brussels 2012.
1. United Nations Group of Experts on Geographical Names, het bureau van de VN dat principes uitwerkt over de standaardisering van geografische namen.
  2. Zie ook de website <http://geo.khu.ac.kr/seanames> waar alle lezingen gehouden tijdens

deze aan zeenaamen geweide symposia op staan.

3. *East Sea, the Name Used for Two Millennia*. The Korea Society for East Sea, 2005.
4. *A historical overview of the name 'Sea of Japan'*. Ministry of Foreign Affairs, 2006.
5. Jason Hubbard (binnenkort te verschijnen) *Japoniae Insulae*. Explokart serie. HES & De Graaf, Houten.

Summary

The name of the sea between Korea and Japan based on Western printed maps of Japan up to 1800 / Ferjan Ormeling

Nowadays seas are regarded as geographical objects in their own right, firmly demarcated and named, but in the 16th and 17th centuries this practice had not then been established. Coastal waters might be named after the country they washed; or seas might be named after the country they led to, just as was the case for highways, where the London Road would be the road leading to London. Simultaneously (and in an East-Asian setting even earlier), cardinal directions were used as naming elements. The sea north of one country (or the sea that led one in a northerly direction) would be named the 'North Sea' of that country but, simultaneously, could be the 'South Sea' of another.

This article describes the several stages of the naming of the sea between Korea and Japan up to 1800, on the basis of the maps incorporated in Jason Hubbard's forthcoming cartobibliography *Japoniae Insulae*.

Inzendingen voor deze rubriek aan:

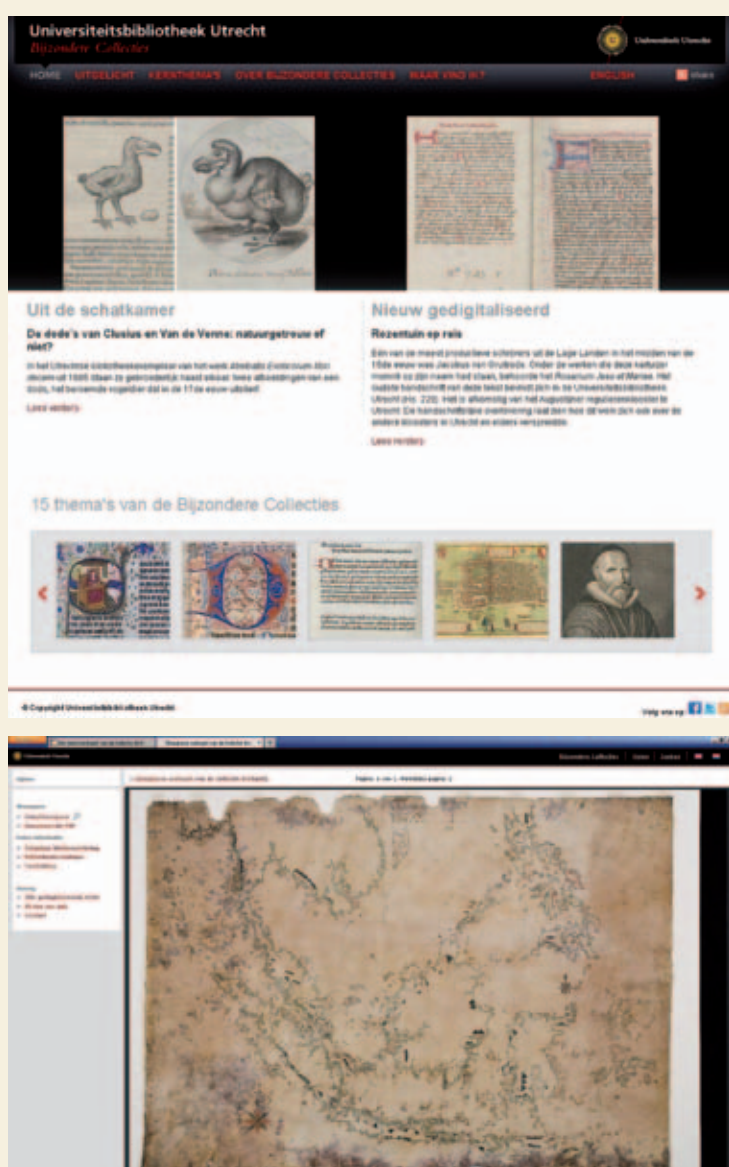
Marleen Smit

E-mail: marleensmit@gmail.com

Varia Cartographica

Digitale bijzondere collecties Universiteitsbibliotheek Utrecht in een nieuw jasje

Etalage nieuwe website UBU.

Inzoom op zeekaart nieuwe website UBU.

Sinds begin 2012 zijn de gedigitaliseerde stukken van de bijzondere collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht (UBU) via een nieuwe, attractief vormgegeven website te bezichtigen. De vele duizenden handschriften, oude drukken en kaarten komen nu nog beter tot hun recht. Ruim een jaar lang is er gewerkt aan het vernieuwen van de website voor de digitale bijzondere collecties. Het resultaat mag er zeker zijn. Zo is er een echte 'showroom' gerealiseerd, waarin de belangrijkste en meest recent gescande stukken van de UBU voor het voetlicht

komen. Wetenschappelijke achtergrondverhalen plaatsen deze stukken in hun geschiedkundige context en brengen ze tot leven. Elke maand staan op die manier twee bijzondere documenten in de schijnwerpers. Daarnaast maakt de UBU de zwaartepunten binnen de bijzondere collecties op een visueel aantrekkelijke manier duidelijk middels vijftien thema's en vier kernthema's. Eén van die kernthema's is 'Hemel en aarde' en vanzelfsprekend neemt kartografie hierbinnen een belangrijke plaats in. De rubriek 'Digitale tentoonstellingen' toont gedigitaliseerde

documenten in hun onderlinge samenhang, terwijl de rubriek 'Projecten en activiteiten' fysieke tentoonstellingen en andere evenementen belicht. Er is bovendien een nieuwe webomgeving voor al het gedigitaliseerde materiaal gekomen. Die omgeving maakt het mogelijk om de stukken in detail te bekijken en boeken en atlanten door te bladeren. Hier kan men tevens terecht voor een toelichting op een bepaald item. Alle gedigitaliseerde handschriften, oude drukken en kaarten zijn gratis als PDF te downloaden. De viewer is verder platformonafhankelijk en dus te benaderen vanaf bijvoorbeeld een Ipad of Windows-computer, maar ook vanaf alle smartphones. Handschriften, oude drukken en kaarten kunnen nu bovendien eenvoudiger en sneller op het wereldwijde web beschikbaar worden gesteld. De komende tijd kan een ieder dus steeds meer genieten van de grote rijkdom van de Utrechtse bijzondere collecties!

www.uu.nl/bibliotheek/bijzonderecollecties.

Speciale postzegels Mercator en Hondius

Bpost huldigt de Vlaamse kartografen Mercator en Hondius door de uitgifte van een speciale postzegel. Dit naar aanleiding van de vijfhonderdste geboortedag van Gerardus Mercator Rupelmundanus en de vierhonderdste sterfdag van Jodocus Hondius. De zegel komt uit in een duo-blok, waar beide Vlamingen broederlijk naast elkaar staan.

Postzegels van Mercator en Hondius uitgegeven door Bpost.

Paula van Gestel benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau

Vrijdag 27 april jl. was Paula van Gestel onder valse voorwendselen naar de aula van de Utrechtse Universiteit gelokt, waar haar al snel bleek dat zij daar zelf een van de hoofdrollen zou spelen. De Universiteit Utrecht had van diverse burgemeesters in het land toestemming gekregen zelf de lintjes uit te reiken. Mevrouw Yvonne van Rooy, voorzitter van het college van bestuur van de Universiteit Utrecht, reikte aan zeven universitaire medewerkers, die met orgelspel de aula werden binnengehaald, de onderscheidingen uit. Bij Paula hoorde de volgende toespraak: Mevrouw P.J.W. (Paula) van Gestel-van het Schip, geboren 6 maart 1949, uit Berlicum, is door Hare Majesteit benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, mede op basis van de volgende activiteiten:

1985 – beden: Vrijwilliger bij, secretaris en sinds 2009 voorzitter van de EHBO-vereniging St. Damiaan in de gemeente St. Michielsgestel;

1993 – 2011: Auteur en teamcoördinator van het boek *Maps in books about Russia and Poland, published in the Netherlands to 1800..* Zij is actief als vrijwilliger, onderzoeker en auteur t.b.v. de serie *Utrecht Studies in the History of Cartography* en zij gaf leiding aan het team vrijwilligers dat deel 13 tot stand bracht. Dankzij de onvermoeibare inzet en het doorzettingsvermogen van Decoranda kon het manuscript na 18 jaar toch nog worden voltooid en uitgegeven. Op 1 juni 2011 werd het gereedgekomen deel 13 tijdens een symposium in de Hermitage in Amsterdam aangeboden aan de Russische ambassadeur in Nederland, in de zomer van 2011 is het boek gepresenteerd op de International Conference on the History of Cartography in Moskou.

1995 – beden: Coördinator van het onderzoeksprogramma Explokart. De verdiensten van Decoranda op het gebied van de historische kartografie zijn zonder meer uniek te noemen. Dit heeft te maken met de positie van dit (kleine) vakgebied binnen de context van de faculteit Geowetenschappen van de Universiteit Utrecht. Qua aard, inhoud en methodiek behoort het onderzoek in de historische kartografie niet tot de kern van het onderzoek van de faculteit. Dit betekent dat de faculteit nauwelijks kan investeren in het vakgebied. Op dit moment investeert de faculteit jaarlijks

Mevrouw Van Rooy speldt Paula de versierselen van Officier in de Orde van Oranje Nassau op. (Foto René van der Krogt)

nog 1,3 fte onderzoekstijd in het betrokken onderzoeksprogramma Explokart, dat bij externe onderzoeksbeoordelingen als kwalitatief excellent is beoordeeld. Vanaf 1991 heeft zij zich als vrijwilliger ingezet voor het onderzoek in de historische kartografie. Dit resulteerde in 1995 in haar 'benoeming' tot onbezoldigd coördinator en aanspreekpunt van het onderzoeksprogramma Explokart. Decoranda ontlastte als coördinator de betrokken wetenschappelijke staf van de noodzakelijke administratieve, secretariële en organisatorische taken waardoor de kleine beschikbare personeelsinformatie volledig kon worden ingezet voor het onderzoek zelf. Het wereldwijde wetenschappelijk succes van Explokart is dus in niet geringe mate te danken aan de vrijwillige ondersteuning door Decoranda.

2002 – beden: Coördinator en eindredacteur van de boekenreeks *Utrecht Studies in the History of Cartography*. Decoranda droeg niet alleen bij aan de

personele versterking van het onderzoeksprogramma maar bleek ook in staat externe financiering te verwerven. Vooral dankzij haar persoonlijke inzet besloot het VSB-fonds Explokart te ondersteunen met een bijdrage van 540.000 euro ten behoeve van de uitgave van deze reeks.

2005 – beden: Bestuurslid van de Stichting Dorpshuis 'de Moerkoal'. Decoranda heeft zich ingezet voor de totstandkoming van het (vernieuwde) dorps huis 'de Moerkoal' in Middelrode. Ze vervult de portefeuille personeelszaken en heeft als zodanig vaak te maken met lastige en gevoelige kwesties;

2005 – beden: Secretaris-penningmeester van de *Stichting Historiae Cartographiae Cathedra*. De Stichting stelt zich ten doel een bijzondere leerstoel historische kartografie in te stellen aan de Universiteit Utrecht. Na het emeritaat van de hoogleraar historische kartografie prof. dr. Günter Schilder was de betrokken leerstoel vervallen. De Stichting vindt het van belang dat dit unieke vakgebied toch op hooglerniveau geleid blijft worden. Decoranda is als onbetaalde secretaris-penningmeester de drijvende kracht achter deze Stichting, waaraan ze veel van haar schaarse vrije tijd besteedt.

Op deze feestelijke morgen kwam 's middags nog een vervolg in de Moerkoal in Middelrode, waar Burgemeester Jan Pommer van St. Michielsgestel zich de kans niet liet ontgaan de enige Brabantse die dit jaar tot Officier in de Orde van Oranje Nassau benoemd was, nogmaals in het zonnetje te zetten.

De redactie van *Caert-Thresoor* feliciteert Paula van harte met deze hoge onderscheiding!

Ferjan Ormeling

Earth Platinum: grootste atlas ter wereld

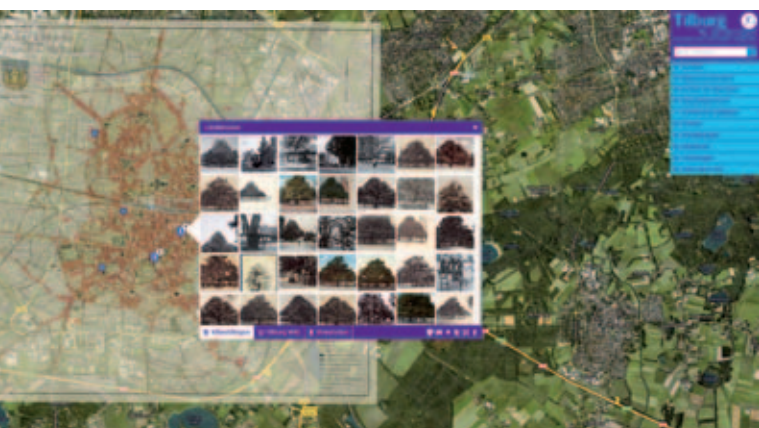
Geïnspireerd door onder meer de Klencke atlas die in 2010 nog te zien was in de *Magnificent Maps* expositie in the British Library, is er nu Earth Platinum: de grootste atlas ter wereld. De atlas meet 1 meter 80 bij 1 meter 40. Het boek weegt 150 kilogram en er zijn twee personen nodig om de pagina's om te slaan. Uitgever Millenium House presteerde het om met een team van 88 kartografen de atlas in slechts vier jaar af te ronden.

Tilburg op de Kaart, een virtuele tocht door de tijd

Tilburg is een jonge stad, met een oude geschiedenis. De ontwikkeling van kleine dorpskernen naar een volwassen stad heeft zich de afgelopen 150 jaar afgespeeld met de opkomst en ondergang van de textielindustrie. Dat dit alles zo kort geleden is, maakt de geschiedenis van de stad haast tastbaar. Begin mei 2012 lanceert Regionaal Archief Tilburg een website waarop die tastbaarheid nog eens versterkt wordt: *Tilburg op de Kaart*.

'Live plukken'

Tilburg op de Kaart haalt gegevens van het hedendaagse Tilburg uit Google Maps en Google Streetview. Die gegevens worden gekoppeld aan de lijst van Rijksmonumenten en aan databanken van het archief zoals BeeldOnline met historische foto's en de TilburgWiki met historische informatie. Er is bijvoorbeeld van elke straat een beschrijving uit de TilburgWiki op te roepen. Verbindende factor zijn de plattegronden van Tilburg, daterend

Website *Tilburg op de kaart* met een opgave van verdwenen plekken met monumentale lindebomen.

van 1760 tot nu. De oudst bekende kaart is de Kaart van Zijnen uit 1760. De nieuwste kaart is die van Google. In *Tilburg op de Kaart* is het mogelijk een oude kaart 'over' een moderne te leggen. Daarbij is het mogelijk over punten in de stad informatie op te vragen uit de TilburgWiki, oude foto's erbij te zoeken in BeeldOnline en de hedendaagse plek via Streetview te bekijken. 'Live plukken en presenteren', zo kun je het zien.

Tuimelen door tijdperken

In *Tilburg op de Kaart* zijn de plattegronden en oude kaarten transparant over elkaar heen te leggen. Georefereren is daarbij van groot belang, zodat geografische punten op elke kaart op dezelfde plek en op dezelfde schaal gepresenteerd worden. Het was spannend of de oude kaarten juist getekend waren. Dat bleek behoorlijk nauwkeurig het geval. De structuur van de stad uit 1760 past daardoor goed over het huidige stratenplan. De gebruiker kiest zelf welke kaarten te zien zijn, transparant of niet. Als een soort reis door de tijd is de ontwikkeling van de stad te volgen. Verrassend daarbij is de extra informatie die vanuit de TilburgWiki, BeeldOnline en de lijst van Rijksmonumenten is op te vragen.

Uniek in Nederland

Het archief in Tilburg is een voorloper waar het gaat om digitalisering. Door daar de afgelopen vijftien jaar in te investeren, plukt het archief daar nu de vruchten van. Al die digitale

beschikbare bronnen kunnen nu door de software eenvoudig aan elkaar gekoppeld worden. Hoewel er meer steden zijn met deze software van 'Erfgoed op de Kaart', is de koppeling met verschillende databanken uniek in Nederland. De filosofie van het archief is: informatie plaatsen op één plek en van daaruit gekoppeld gebruiken door andere applicaties. En ook: gebruik de inhoud van onze databases. Stuur het door naar anderen, deel het, gebruik het!

Naast het digitaal beschikbaar stellen van archiefmateriaal, is het archief ook actief op Twitter, Facebook, YouTube, Flickr, en andere sociale media. Ook die vinden we terug in Tilburg op de Kaart. De gebruiker van Tilburg op de Kaart kan eenvoudig via sociale media informatie delen met anderen. Naast de webversie is ook een mobiele en een Layaarversie beschikbaar.

Plannen voor de toekomst

De toepassing biedt legio mogelijkheden voor uitbreiding. Gemeentelijke monumenten zouden toegevoegd kunnen worden, maar ook kunst in de openbare ruimte of wandelingen door de stad. De Stadsgidserij kan met een iPad op pad gaan en vanuit *Tilburg op de Kaart* de benodigde informatie ophalen.

www.regionaalarchieftilburg.nl; www.tilburgopdekaart.nl.

PERSBERICHT

Den Haag, 19 juni 2012

Tentoonstelling 'Cyprus Insula: Kaarten van Cyprus uit de Lage Landen' in Museum Meermanno van 3 juli t/m 30 september 2012

Ter gelegenheid van het Cypriotische Voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie in de tweede helft van 2012 organiseren Museum Meermanno, de Ambassade van de Republiek Cyprus en de Bijzondere Collecties van de Universiteit Leiden de tentoonstelling 'Cyprus Insula'.

In deze kleine tentoonstelling in de negentiende-eeuwse Boekzaal van Museum Meermanno zijn de belangrijkste kaarten van Cyprus uit Hollandse en Vlaamse atlanten en reisboeken te zien, evenals enkele zeldzame Venetiaanse voorbeelden waarop deze kaarten gebaseerd zijn. De tentoonstelling is samengesteld door gastconservator Martijn Storms, conservator kaarten en atlanten van de Universitaire Bibliotheken Leiden.

Museum Meermanno
Prinsessegracht 30,
2514 AP Den Haag
www.meermanno.nl

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland resp. kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Marleen Smit (marleensmit@gmail.com) of
Martijn Storms (m.storms@library.leidenuniv.nl).

Studiezaal van het Gelders Archief.

Toegankelijkheid

Kaarten kunnen worden ingezien op de studiezaal, die gratis is te bezoeken op: dinsdag, woensdag en donderdag van 10.00 tot 17.00 uur. Iedere tweede zaterdag van de maand van 9.00 tot 17.00 uur. Op zaterdag kunt u tot 12.45 uur stukken aanvragen. Op overige dagen tot 16.15 uur. Vanaf 1 juni 2009 worden uw postcode en huisnummer als bezoekersnummer gebruikt. U dient zich bij ieder bezoek te legitimeren door middel van rijbewijs, identiteitsbewijs of paspoort. Niet gedigitaliseerde kaarten kunnen op de studiezaal worden opgevraagd en geraadpleegd op een speciale kaartentafel. Reeds gedigitaliseerde kaarten kunnen alleen via de computer worden bekeken. Het is mogelijk om scans (TIFF) te bestellen en van niet gedigitaliseerde kaarten kan men in overleg met de studiezaalmedewerker zelf opnamen maken (zonder flits).

Omvang

Kaarten (inclusief kaartboeken en atlasen) en technische tekeningen zijn te vinden in kaartencollecties, en of in de bijlagen in de archieftoegangen, maar ook zitten verstopt in de dossiers van de diverse archieven, terwijl uit de beschrijvingen niet blijkt dat daar kaarten tussen de stukken zitten. Bij een telling gedaan in 2005 werd het totaal aantal kaarten en technische tekeningen in het Gelders Archief geschat op ruim 240.000, waarvan iets meer dan de helft toegankelijk is via digitale en papieren toegangen en de rest in zijn geheel nog niet is ontsloten.

In deze cijfers zijn de aanwinsten sinds dat jaar niet opgenomen.

Profiel

Het Gelders Archief is in 2002 ontstaan uit een fusie tussen het Rijksarchief in Gelderland en de Gemeentearchieven van Arnhem, Renkum, Rheden en Rozendaal. De nadruk in de kaartencollecties van het Gelders Archief ligt op de zogenaamde 'ambtelijke kartografie' dat wil zeggen kaarten en technische tekeningen (zowel handschrift als gedrukt), die behoren bij archieven, welke zijn gevormd in het kader van de taakuitoefening van overheidsinstellingen. Hieronder bevinden zich onder andere kaarten van grondeigendom, verpondingskaarten, kadastrale kaarten, civiel- en cultuurtechnische kaarten, juridische kaarten en militaire kaarten en plattegronden.

Daarnaast zijn er de archieven van particulieren: bedrijven, families, heerlijkheden en huizen, die vaak kaarten bevatten betreffende het grondbeheer. Hieronder bevindt zich bijvoorbeeld het archief van de landmeters Nicolaas en Isaac van Geelkercken (toegang 0498).

In mindere mate zijn er commerciële kaarten en stadsplattegronden te vinden over de periode van de zestiende tot de twintigste eeuw. Zo zijn in de Kaartenverzameling de zestiende-eeuwse Gewestkaarten van Christiaan sGroten, de gedrukte topografische kaarten van o.a. Nicolaas van Geelkercken, evenals toeristische kaarten.

Kaartencollecties in Nederland

Gelders Archief

Wanita Resida

Adres en contactgegevens

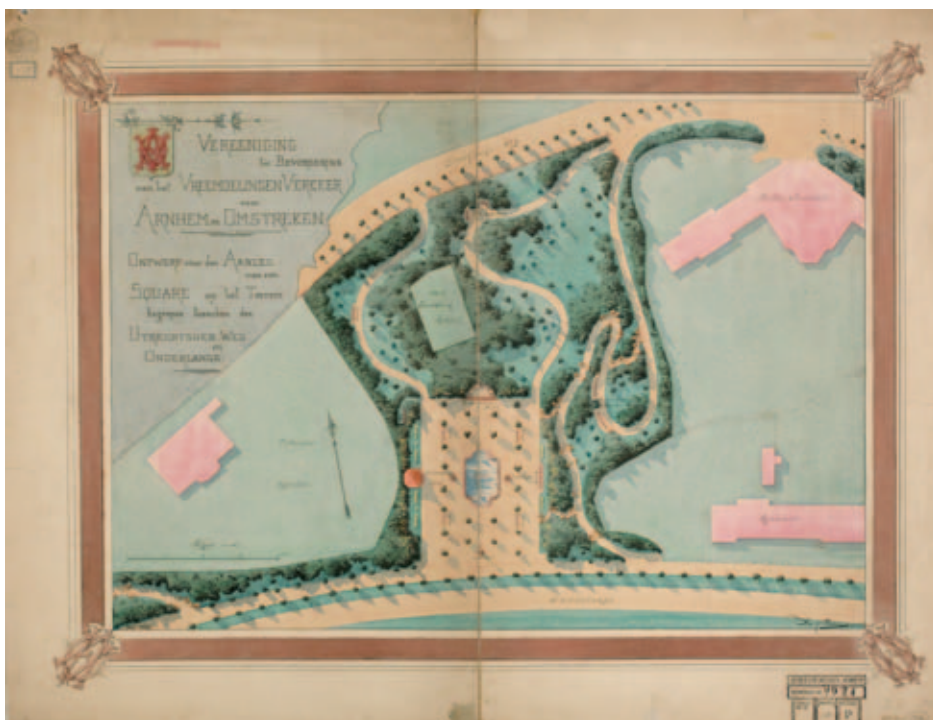
Gelders Archief
Markt 1
6811 CG Arnhem
Telefoonnummer 026 35 21 600
Faxnummer 026 35 21 699
E-mail : info@geldersarchief.nl
Internet: www.geldersarchief.nl

Naast kaarten die onderdeel uitmaken van een archief zijn er aparte kaartencollecties waarin losse kaarten zijn opgenomen, die niet bij een archief horen. De kaartenverzameling van het gemeentearchief Arnhem bevat behalve kaarten ook veel technische tekeningen, bijvoorbeeld van de diverse restauratieperiodes van de Eusebiuskerk, voor en na 1944.

In 1819 werd het Provinciaal Archief opgericht. Uit de verslagen van de provinciaal archivaris blijkt dat de archieven in grote wanorde werden aangetroffen in het oude Hof van Justitie en andere departementale gebouwen. Er is geen reden om te veronderstellen dat het met het bijbehorende kaartmateriaal beter was gesteld dan met de overige archivalia. In het verslag van 1825 worden de kaarten voor het eerst genoemd. De provinciale archivaris Nijhoff zonderde de kaarten van Hof en Rekenkamer op dezelfde wijze als andere stukken die hij belangrijk vond af en verenigde ze met gelijke stukken en voorzag ze van een opschrift. De kaarten die in 1819 met de archieven van Hof, Rekenkamer, College tot Beneficiëring van Nederrijn en IJssel en de Staten van de Kwartier naar het Provinciaal Archief werden overgebracht vormen de kern van de latere Algemene Kaartenverzameling zoals die sinds 1877 in het Rijksarchief in Gelderland beruiste. Een bijzondere aanwinst tussen 1819-1877 was de verzameling van 11 stadsplattegronden van Jacob van Deventer, die in 1866 werden aangekocht door de provinciaal archivaris samen met gedrukte plattegronden

Kaart van Gelderland en omliggende streken, 1858 (0049 Collectie Van Dam van Hekendorp AKV443).

Hugo A.C. Poortman, Ontwerp voor den aanleg van een square, 1888 (1506 Kaartenverzameling Gemeente Arnhem, 1453).

uit de Stedenatlas van Blaeu. Deze kaarten werden eerst ondergebracht in de Openbare Bibliotheek, die ze in 1892 weer aan het Rijksarchief overdroeg. Tussen 1907-1910 werd de kaartenverzameling aangevuld met grote hoeveelheden gedrukt materiaal, dat werd overgedragen door het Rijksarchief in Noord-Brabant. De archieven van de gemeenten

Arnhem, Renkum en Rheden-Rozendaal gevormd tijdens het ancien regime (voor 1795) en in de periode na 1795 maken deel uit van de archieven der gemeentebesturen. Met de archieven van de gemeente Rheden-Rozendaal kwam ook topografisch-historisch beeldmateriaal mee van de Oudheidkundige kring Rheden-Rosendaal. Het gemeentearchief van Renkum is in 1944 grotendeels ver-

loren gegaan. Kaartmateriaal uit Renkum dateert dan voornamelijk van na deze tijd. In 2006 werd de Topografisch Historische Atlas (THA) Gelderland door het Arnhems Gemeente Museum overgedragen aan het Gelders Archief. In deze collectie zit een kleine hoeveelheid kaarten.

Website/Beeldbank

Kaarten zijn op twee manieren te vinden in onze collecties:

1. Beschreven op archivistische wijze in de archieftoegangen: <http://www.geldersarchief.nl/archieven>
2. Beschreven op kartografische wijze in de beeldbank: www.geldersarchief.nl/beeld-geluid.

Er kan worden gezocht in de gehele beeldbank, maar u kunt ook **direct** zoeken in kaarten, www.geldersarchief.nl/beeld-geluid/kaarten. Een gedeelte van de kaartencollectie van het voormalige Rijksarchief in Gelderland (toegang 1510) is op internet in te zien evenals kaartenverzameling van het voormalig gemeentearchief Arnhem (toegang 1506). De kaarten van de voormalige gemeentearchieven Rheden en Rozendaal zijn nog in bewerking en nog niet te raadplegen. Zie ook www.archieven.nl.

In de collectie THA Gelderland (toegang 1551) zitten ook enkele kaarten. is in zijn geheel als prent beschreven. De Kadastrale minuutplannen van 1832 zijn te raadplegen via <http://watwaswaar.nl>. De kaarten worden getoond in een viewer waarmee men ver kan inzoomen. Via de winkelwagen kan men een scan op JPEG10 bestellen.

Literatuur

- Donkersloot-de Vrij, Y.M. 1981. *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750; bandgetekende en gedrukte kaarten, aanwezig in Nederlandse rijksarchieven*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Resida, W.T. 1994. *De Kaartenverzameling van het Rijksarchief in Gelderland Gelders Erfgoed*. 1994-1, 7-9.
- Resida, W.T. 1998. *De Kaartenverzameling van het Rijksarchief in Gelderland NVK*. Publikatiereeks nr. 25, 1998. 71-75.
- Vredenberg-Alink, J.J. 1975. *Kaarten van Gelderland en de Kwartieren: Proeve van een overzicht van gedrukte kaarten van Gelderland en de kwartieren vanaf het midden der zestiende eeuw tot circa 1850*. Vereniging Gelre, Arnhem, 1975 (Werken Gelre no. 34).

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Sjoerd de Meer

E-mail: s.demeer@caert-thresoor.nl

Liber Floridus 1121. De wereld in een boek / Karen De Coene, Philippe De Maeyer, Martine De Reu. – Tielt; Lannoo, cop. 2011. – Paperback, 183 p., ill. – ISBN 9789020999389. Prijs € 39,99.

Ter afsluiting van een Gents universitair onderzoeksproject naar Wereldbeeld en tijdgeest in het Liber Floridus, een twaalfde-eeuwse Latijnse encyclopedie, geschreven door Lambert, de zoon van Onulf, uit Saint-Omer (St.Omaars) in Frans-Vlaanderen, werd vorig jaar een aan dat werk gewijde tentoonstelling gehouden in Gent. Bij die gelegenheid publiceerden degenen die sedert 2008 aan dat onderzoek bijgedragen hadden voor een groter publiek hun bevindingen in het hier besproken, fraai uitgevoerde boek. Deze encyclopedie vormt geen alfabetisch overzicht maar biedt een bloemlezing van de aan illustere voorgangers van de auteur, Lambert, ontleende kennis, waarmee hij een samenhangend beeld geeft van de kosmografie, de vooral op de bijbel gebaseerde kennis van hemel en aarde. Het is niet allemaal historisch of geografisch geordend, wat het werk een wat rommelig aanzien geeft, de rode draad door het werk is de nadruk op visualisatie: met tekeningen en diagrammen wordt het toenmalige wereldbeeld inzichtelijk gemaakt. Van de 574 perkamenten bladzijden van het Liber Floridus zijn er in dit boek 66 in facsimile afgebeeld, praktisch alle die in

het origineel een illustratie bevatten. Dat kan men nagaan doordat het hele Liber Floridus online te raadplegen is op de website van de Rijksuniversiteit Gent (www.liberfloridus.be).

Na een inleiding van de redacteurs geven Jeroen Deploige, Helena Vanommeslaeghe, Karen de Coene en Anna Somfai een beeld van het auteursklimaat in Vlaanderen rond 1120, de situatie in Saint-Omer en de toenmalige encyclopedische traditie (ingezet door Isidorus van Sevilla, thans de heilige van het Internet). Vervolgens beschrijven Philippe De Maeyer en Karen De Coene de twaalfde-eeuwse opvattingen over kosmografie en kartografie, en tenslotte komen procedures, materiaal en technieken aan bod: Martine De Reu beschrijft hoe in die periode in de kloosterscriptoria een manuscript tot stand kwam, anderen hebben uitgebreid onderzoek gedaan naar de pigmenten en naar de wijze waarop de afbeeldingen werden aangebracht.

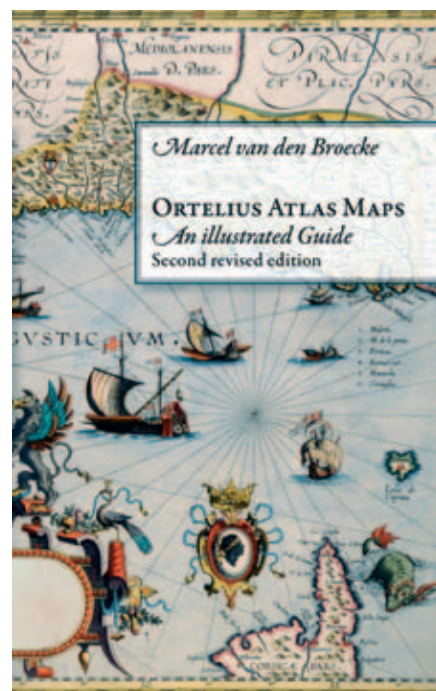
We kijken hier vooral naar de kosmografische en kartografische aspecten (ook Mercator had een kosmografie voor ogen toen hij met zijn atlasproject begon, alleen heeft hij geen tijd gehad dat te voltooien), en daarbij moet vermeld dat men claimt dat Lamberts kaart van Europa de oudste gedetailleerde afbeelding van dat werelddeel is, en tevens dat het in dit werk opgenomen auteursportret het oudste is dat we kennen – in verbinding van die twee claims zouden we met Lambert het oudst bekende (zelf)portret van een kartograaf hebben, maar of we zijn werkzaamheden ook echt als kartografisch op mogen vatten, daarover zullen de meningen verschillen. In zijn verschillende kaarten en diagrammen geeft hij de ligging van de aarde en de (9) hemelen aan, legt hij uit hoe de lengte van dag en nacht te bepalen als de zon op de keerkringen staat, hoe de seizoenen en maanstanden te verklaren, de klimaatzones op aarde, het systeem van winden en toont hij de sterrenbeelden. Een gedetailleerde wereldkaart en een kaart van het (aardse) Jeruzalem die ooit deel moeten hebben uitgemaakt van de encyclopedie zijn inmiddels verdwenen, maar we weten hoe ze er ongeveer uitgezien moeten hebben uit de kopieën die later van deze encyclopedie zijn gemaakt: in Den Haag heeft de KB er twee.

Besprekingen

Twee wensen blijven on vervuld in deze uitgave: de eerste is een vertaling van de titels van de 161 hoofdstukken ('spreads in eigentijdse terminologie'), om toch althans enig idee te geven van de inhoud, waar men zich nu wat te makkelijk van afmaakt, zich beroepende op het te diverse karakter. Het tweede bezwaar geldt het terugvinden van de illustraties. In het hoofdstuk over de beschrijving van de kaarten zou ik daar graag de betreffende illustraties bijhebben, maar ze staan verspreid over het boek; hetzelfde geldt voor de diagrammen. Bij de behandeling van het Scheppingsverhaal moet er toch verwezen worden naar de illustratie daarvan, ook al komt die niet uit het Liber Floridus. Het zijn wat details opgeschreven door iemand die verder sterk onder de indruk is van deze Gentse schat en haar beschrijving.

Ferjan Ormeling

Ortelius Atlas Maps. An illustrated Guide. Second revised edition / Marcel van den Broecke. – Houten: Hes & De Graaf, 2011 - Geb. 708 p., ill in z/w - ISBN 9789061943808. Prijs € 79,50.

Wanneer een succesboek na zowat 15 jaar een tweede uitgave kent, verwacht de lezer zekere aanpassingen. Maar dat ze zo

omvangrijk zijn als in het geval van de gids van Orteliuskaarten door Van den Broecke is niet zo gebruikelijk. Men kan gerust zeggen dat de gids niet *bijgewerkt* maar wel *herwerkt* is! De opzet van het boek is niet gewijzigd, de opvolging en nummering van de kaarten blijven dezelfde, dus onderverdelingen van een land na de algemene kaart, zelfs al is de plaat niet opgenomen in de eerste uitgave van het *Theatrum Orbis Terrarum*. Evenals in de eerste uitgave van de gids in 1996 is er dus geen chronologische opvolging, wel een geografische.

Door de toevoegingen is het aantal bladzijden echter meer dan verdubbeld. Dit komt doordat nu de volledige titels in het Engels vertaald zijn, de tekst van de cartouches opgenomen en vertaald is en de opname in de verscheidene uitgaven van het *Theatrum* met taal en paginering aangevuld is door de laatste regel van de tekst op de keerzijde, met situering op het blad. Aldus is het zeer gemakkelijk geworden zelfs losse bladen thuis te brengen in hun respectievelijke uitgave. Ook is cursief of Gotisch schrift vermeld.

Met 524 staten zijn er 152 bijgekomen ten opzichte van de eerste uitgave van de gids en het aantal platen is teruggebracht tot 229, omdat verwarring met latere staten opgeheven werd. Zo komt het dat enkele nummers niet meer bestaan, namelijk Ort 27, 64, 74, 188, 195 en 225. Ort 0 werd gegeven aan het titelblad van het *Theatrum* en Ort 178 aan de titel van het *Parergon*, ter vervanging van wat uitviel als een kopie door Janssonius. Hier is dus een kleine discrepantie ten opzichte van de uitgave van 1996 wat de plaat betreft. Zelfde nummering betekent echter niet dat er geen wijzigingen in de opname van platen in de uitgaven van het *Theatrum* hebben plaatsgevonden. Een voorbeeld hiervan geldt voor Valencia (Ort 29 en 30), waarvoor ook bronnen en referenties bijgevoegd werden en opmerkingen aangepast zijn.

Het aantal kopieën per uitgave van het *Theatrum* en in het totaal wordt opnieuw geraamd, het identificatienummer bij van der Krogt is bijgevoegd bij de drie vorige en de literatuur is bijgewerkt, zowel bij de kaarten als in de lijst op het einde van

de gids. Het gaat hier voor een deel om teksten in Nederland uitgegeven, waar uitgebreid onderzoek over Ortelius heeft plaatsgevonden. Gezien het enorme opzoekingswerk dat Van den Broecke geleverd heeft, had men misschien ook minder toegankelijke referenties kunnen verwachten, bijvoorbeeld voor Cyprus of Roemenië? Bij de kartografische bronnen heeft de auteur gebruik gemaakt van het onderzoek verschenen na de eerste uitgave van de gids in 1996 en heeft hij ook de door Ortelius in zijn *Catalogus auctorum* vermelde namen opgenomen, evenals verwijzing naar de briefwisseling bezorgd door Hessels.

In de eerste uitgave van de gids waren titel en nummer in vetdruk, wat beter uitkwam. Nu is een zeer duidelijke tabel van de geraadpleegde uitgaven van het *Theatrum Orbis Terrarum* met bewaarplaats toegevoegd aan de lijsten van facsimiles en van alle kaarten, met referentie naar Van der Krogt en het aantal staten. De inleidende teksten zijn aangepast.

Voor iedere kaart geeft Van den Broecke een kleine zwart-wit foto, echter minder duidelijk dan in de eerste uitgave. Hij vermeldt dat de afbeelding niet noodzakelijk de eerste staat weergeeft, wat het geval is voor Artois (Ort 72), waar een cartouche een schip vervangt. Dit laat de vergelijking toe met Ort 73, maar de titels van de twee platen zijn op zichzelf reeds voldoende verschillend om verwarring te voorkomen. Voor Henegouwen (Ort 69 ss) zijn de foto's juist, maar richt Van den Broecke de aandacht niet op de wapenschilden die op de volgende staten links-rechts omgewisseld zijn, wat reeds vroeger sommige auteurs opgevallen was. Daarentegen heeft hij zelf elders attent gemaakt op de foutieve foto Ort 103, Moravië i.p.v. Silezië. Voor twee kaarten wordt de vertaling van de opdracht (Ort 26) of de cartouche (Ort 34) gegeven, maar de Latijnse tekst ontbreekt, wat niet gebruikelijk is voor de andere platen. Province voor Provence is waarschijnlijk een tikfout voor Ort 47. In de wereldkaart (Ort 1-3) wordt eenzelfde zin over papegaaien driemaal verschillend vertaald! Dat zulke kleinigheden in een recensie vermeld worden is het beste bewijs van de uitstekende kwaliteit van deze gids. Hij zal niet alleen door Orteliusenthousiasten met vreugde onthaald worden, ook voor bibliothecarissen en antiquariaatsboekhandelaars betekent hij een onmisbare en welkome hulp.

Lisette Danckaert

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlassen
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat Plantijn

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda
Telefoon: 076 560 44 00
Mobiel: 06 532 994 10
E-mail: dieter.d@planet.nl
www.plantijnmaps.com

Brink, Paul van den, 'De Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie (1959-1966).' *Caert-Thresoor* 31, 1 (2012): 10-15.

Cesari, Mariarosa, 'New Evidence for the Date of Five Rare Dutch-Italian Wall Maps: F. de Wit's World Map and W.J. Blaeu's Four Continents.' *Imago Mundi* 64, 1 (2012): 41-59.

De Coene, Karen, Thérèse Ongena, Frederic Stragier, Soetkin Vervust, Wouter Bracke & Philippe De Maeyer, 'Ferraris, the legend'. *The Cartographic Journal* 49, 1 (2012): 30-42.

Graaf, Henk van de, 'Mirakelse moeilijkheden III: Identificatie van manuscriptkaarten, *Biesbosch.nu Magazine*, februari 2012 [rubriek bij de artikelenreeks 'De Donkerslootse Twistten'], http://www.biesbosch.nu/magazine/0112/artikel_mirakelsemoeilijkheden03.htm.

Graaf, Henk van de, 'De Donkerslootse Twistten (400 jaar gesteggel en gekrakeel): Deel 2, De eerste ontginningen.' *Biesbosch.nu Magazine*, februari 2012 [artikelenreeks over een proceskaart van de polder Donkersloot uit 1545], http://www.biesbosch.nu/magazine/0112/artikel_donkerslootsetwisten03.htm.

Krogt, Peter van der, 'Columbus en de platte aarde', *Geografie* 21, 3 (maart 2012): 16-19.

Krogt, Peter van der, 'Delphum Urbs Hollandiæ cultissima in de Braun & Hogenberg, 1581: De oudste gedrukte plattegrond van Delft.' 3-16 in P.H.Th. Dumon e.a. (red.), *Jubileumboek van de Nederlandse Genealogische Vereniging afdeling Delfland*. Delft, NGV, afd. Delfland, 2012.

Krogt, Peter van der, 'Het noorden boven'. *Geografie* 21, 4 (april 2012): 16-21.

Meer, Sjoerd de, 'De Atlas van de Wereld: De wereldkaart van Gerard Mercator uit 1569 in atlasvorm.' *Caert-Thresoor* 31, 1 (2012): 3-9.

Moerman, Jacques, Het werk van de Delftse landmeter Jan Jansz. Potter. In: *Historisch jaarboek Schipluiden* 2010, blz. 60-69.

Netten, Djoeke van, *Koopman in kennis: De uitgever Willem Jansz Blaeu (1571-1638) in de geleerde wereld van zijn tijd*. [S.l. : s.n.], 2012. Proefschrift Groningen.

Ngo, Lam, 'Kaartencollecties in Nederland: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) in Leiden.' *Caert-Thresoor* 31, 1 (2012): 26-27.

Ormeling, Ferjan, 'Het gebruik en de effectiviteit van symbolen op oude kaarten.' *Geo-Info* 9, 3 (2012): 20-27.

Stewart, Roger, 'n Nederlandse reliëf in die Suid-Afrikaanse bodem: Van Plettenberg se Bakken in die Karoo.' *Caert-Thresoor* 31, 1 (2012): 16-22.

Tolias, George, *Mapping Greece, 1420-1800: A history Maps in the Margarita Samourkas Collection*. Houten: HES & De Graaf, 2012. - ISBN 9789061945413 - 546 blz. - € 199,-

Vanvolsem, Johan, 'Mercator 1512-2012.' *Georama: Driemaandelijks tijdschrift voor de landmeter-expert* 16, 1 [71] (2012): 5-35.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Verbaan, Eddy, *De woonplaats van de faam: grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse republiek*.

Hilversum: Verloren, 2011. 365 p. Tevens proefschrift Leiden, 2011. P. 208-243: Kruispunt van disciplines. Over de 'Beschryvinghe der stad Delft' (1667) & de 'Caert figuratief' (1678) van Dirck van Bleyswijck (1639-1681).

Werner, Jan, 'Atlas der Neederlanden (2): Kaart van Beekhuizen', *Geografie* 21, 5 (2012): 22-24.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

Imago Mundi 64, 1 (2012)

Wolf, Armin, 'The Ebstorf "Mappamundi" and Gervase of Tilbury: The Controverst Revisited' (blz. 1-27).

Carlton, Genevieve, 'Making an Impression: The Display of Maps in Sixteenth-Century Venetian Homes' (blz. 28-40).

Cesari, Mariarosa, 'New Evidence for the Date of Five Rare Dutch-Italian Wall Maps: F. de Wit's World Map and W.J. Blaeu's Four Continents' (blz. 41-59).

Hewitt, Rachel, 'A Family Affair: The Dundas Family of Arniston and the Military Survey of Scotland (1747-1755)' (blz. 60-77).

Montaner, Carme, and Luis Urteaga, 'Italian Mapmakers in the Spanish Civil War (1937-1939)' (blz. 78-95).

Margey, Annaleigh, and J.H. Andrews, 'A Hitherto Unknown Sketch Map [of Ireland] by Lord Burghley' (blz. 96-100).

IMCoS Journal 127 (Winter 2011)

Pedley, Mary, 'From Observation to Knowledge: The commercial power and influence of London map and chartmakers' (blz. 7-14).

Whitten, E.H.T., 'Revealing Devon History: An unrecorded manuscript atlas' (blz. 17-25).

Smith, Richard, 'High in the Andes: The cartographic testimony of the French Academy expedition to South America' (blz. 33-40).

IMCoS Journal 128 (Spring 2012)

Barron, Rod, 'Worth a Look (M. Seutter's Representation Symbolique et ingenieuse projecttée en Siege et en Bombardement...)' (blz. 5).

Kanas, Nick, 'Myth, Muse & Allegory: Frontispieces from the Golden Age of Celestial Cartography' (blz. 7-12).

Robson, John, 'At Sea in a Small Boat: Another search for a navigable Northwest Passage' (blz. 15-20).

Bower, David I., 'Week-End Wanderings: Tom Bradley's Yorkshire Rivers' (blz. 27-34).

'Profile: Robert Putman, founder of the "Virtual Map Fair"' (blz. 36-37).

Batten, Kit, 'Digital Photography: Taking the strain off our old maps, archivists and researchers!' (blz. 39-41).

The Portolan 83 (Spring 2012)

Sheehan, Kevin E., 'Utility and Aesthetic: The Function and Subjectivity of Two Fifteenth Century Portolan Charts' (blz. 7-23).

Ala'i, Cyrus, 'The Russian (Van Verden) Chart of the Caspian Sea of 1720' (blz. 24-37).

Lourie, Ira S., 'Alvin J. Johnson and His Role in 19th Century Map Making in America' (blz. 38-51).

Missine, Stefaan, 'The Solving of a Mystery: A silver and gold-gilt celestial globe cup from a catholic English monarch in Exile!' (blz. 52-56).

e-Perimetron 7, 1 (2012)

Guarducci, Anna, Luca Deravignone, Barbara Gelli, Claudio Greppi, Giuseppe Lauricella, Giancarlo Macchi Janica, & Giulio Tarchi, 'Imago Tusciae: A digital archive of historical maps of Tuscany (Italy)' (blz. 1-15).

Lepore, Fortunato, Marco Piccardi, & Enzo Pranzini, 'The autumn of mediaeval portolan charts: Cartometric issues' (blz. 16-27).

Micalizzi, Paolo, Stefano Magaudo, Paolo Buonora, Luca Sasso d'Elia, 'A GIS for the city of Rome: archives, architecture, archeology' (blz. 28-35).

Metcalf, Alida C., 'Amerigo Vespucci and the Four Finger (Kunstmann II) World Map' (blz. 36-44).

Mészáros, János, 'The georeferencing method of the 1:5000 scale Danube maps' (blz. 45-49).

Restauratie-Atelier Helmond bv

Restauratie en conservering van papier, leer en perkament

- Boeken, in leer en perkament
- Charters en zegels
- Prenten en tekeningen
- Kaarten en affiches
- Massaconservering
- Inbinden van rapporten en tijdschriften

Ondersteuning bij calamiteiten

- Brand- en waterschade
- Schimmelbestrijding
- Uw rechtstreekse partner voor gammastraling

24 uur bereikbaar op: +31 (0)6 - 53 65 00 07
Tijdens kantooruren: +31 (0)492 - 55 39 90

Uw waardevolle documenten gaan bij ons door vakkundige handen.

Panovenweg 40, 5708 HR Helmond (NL)
Tel.: +31 (0)492 - 55 39 90
Fax: +31 (0)492 - 55 24 42

E-mail: info@restauratie-atelierhelmond.nl
internet: www.restauratie-atelierhelmond.nl

ANTIQUARIAT Norbert Haas

-ANTIQUE MAPS
AND PRINTS -

An den Kastanien 31
47551 Bedburg-Hau (Germany)
Phone: +49 (0)2821 7115 991
Fax: +49 (0)2821 7115 993
E-mail: antiquariat-haas@online.de

www.antiquariat-norbert-haas.de

BK BUBB KUYPER

VEILING BOEKEN
MANUSCRIPTEN
EN GRAFIEK

met o.a.
Nederlandse en
buitenlandse
kartografie,
topografie en
geschiedenis

**20-23
november
2012**

Kijkdagen
15-18 november

Inbreng voor
deze veiling
mogelijk op
maandag t/m
vrijdag van
9.00-17.00 uur

Jansweg 39
2011 KM Haarlem
tel. 023 5323986
fax 023 5323893
e-mail info@bubbkuyper.com
catalogus online te raadplegen op
www.bubbkuyper.com

Koop en Verkoop
uw oude landkaarten via
www.swaen.com

Internet veilingen
maart, mei, september en november

www.swaen.com

telefoon +31 (0)634268714

paulus@swaen.com

Dat Narrenschip

Grote collectie landkaarten
en topografische prenten- en boeken

Specialisatie:

IN- EN VERKOOP:

- landkaarten van de Nederlanden:
17 en 7 provinciën;
- landkaarten en prenten van Graafschap Holland;
  - Zeeland;
  - Utrecht;
  - overige provincies Nederland.

Antiquariaat

Dat Narrenschip

Turfkaai 11 (bij de bushalte!)
4331 JV Middelburg
telefoon
0118 674141
mobiel
06 28146967
e-mail
mail@datnarrenschip.nl

Openingstijden:
donderdag
10.00 - 21.00 uur
vrijdag
10.00 - 18.00 uur
zaterdag
10.00 - 17.00 uur

Ook gevestigd te Amsterdam
Singel 315
1012 WJ Amsterdam
Geopend: zaterdag
10.30 - 17.30 uur

www.datnarrenschip.nl

PICTURA

Voor een compleet traject

Publiceren website webwinkel e-learning **Beheren** dataentry EAD-editing **Hosting**
duurzame digitale opslag database **Digitaliseren** schilderij foto boek kaart
document bouwtekening fiche microfilm film **Fotografie** interieur object 3D-shot

www.pictura-im.nl